

1.02 Pregledni znanstveni članek

ČLANKI IN RAZPRAVE
ARTICLES AND DISCUSSIONS

UDK 930.253:373.3(497.473)"1918/1943"

Prejeto: 29. 9. 2023

Osnovna šola na severnem Primorskem in osnovnošolska dokumentacija v času Italije 1918–1943

MILENA ČERNE

Profesorica zgodovine in nemščine, arhivistka
Pokrajinski arhiv v Novi Gorici, Trg Edvarda Kardelja 3, SI-5000 Nova Gorica
e-pošta: milena.cerne@pa-ng.si

Izvilleček

Prispevek najprej pregledno predstavi zgodovino severnoprimske osnovne šole med vojnama, ki jo je usodno zaznamovala fašistična šolska reforma, poimenovana po tedanjem šolskem ministru Giovanniju Gentileju. Pomenila je smrtni udarec za slovensko šolo, saj je kot edini učni jezik določala italijanščino. Z ukinitvijo slovenskega učnega jezika je izginila tudi slovenska oziroma dvojezična šolska dokumentacija, spremenili so se tudi njeni predpisani obrazci. Avtorica v nadaljevanju predstavi osnovnošolsko dokumentacijo, ki je nastajala v obdobju italijanskih oblasti in se je ohranila v Pokrajinskem arhivu v Novi Gorici, in sicer posebej za čas pred in po Gentilejevi reformi leta 1923, pri čemer zajame tudi drobce dokumentacije, ki je nastala med začasno italijansko zasedbo med soško fronto.

Ključne besede:

zgodovina
šolstva,
zgodovina
osnovne šole,
severna
Primorska, šolska
dokumentacija,
fašizem

Abstract

PRIMARY SCHOOL IN NORTHERN PRIMORSKA AND PRIMARY SCHOOL
RECORDS UNDER ITALY BETWEEN THE YEARS 1918 AND 1943

The article first presents an overview of the history of the Northern Primorska primary education between the wars, which was fatally impacted by the fascist school reform, named after the then-education minister, Giovanni Gentile. Given that the reform designated Italian as the sole language of instruction, the reform represents a fatal blow to the Slovenian school. Slovene or bilingual school records vanished along with the abolished Slovene language of instruction, and its prescribed forms were also altered. The primary school records from the period of the Italian rule that were preserved in the Regional Archives of Nova Gorica are presented here by the author. These records cover the years before and after Gentile's reform in 1923, as well as some fragments of records from the temporary Italian occupation that occurred during the Isonzo Front.

Key-words:

history of
education, history
of primary school,
northern
Primorska, school
records, fascism

Uvod

Letos mineva 100 let od Gentilejeve šolske reforme, s katero je italijanska fašistična vlada globoko posegla v življenje primorskih Slovencev in jih za dolgo zaznamovala. Njen snovalec, vplivni intelektualec Giovanni Gentile, je s prenovo hotel ustvariti strogo centraliziran in nadzorovan šolski sistem brez primesi individualizma, libertarnosti in avtonomije, da bi lahko država s pomočjo šolske strukture učinkovito vzgajala zveste državljane. Narodne manjšine novih provinc – poleg Slovencev še Hrvati in nemško govoreči južni Tirolci – je seveda niso zaznavale kot način dviga kakovosti in učinkovitosti šolskega ustroja, temveč kot sredstvo za sistematično raznarodovanje na področju vzgoje in izobraževanja.

Prispevek najprej ponuja vpogled v to težko obdobje primorskega šolstva, ki se je začelo z italijansko zasedbo zahodne Slovenije po koncu prve svetovne vojne z uverturo improviziranih oblik italijanske šole za časa soške fronte, pri čemer se osredotoča na osnovno šolo. V nadaljevanju predstavlja pregled osnovnošolske dokumentacije, ki je nastajala v omenjenem obdobju in se je ohranila v Pokrajinskem arhivu v Novi Gorici. Ločeno je predstavljena dokumentacija iz časa soške fronte, od italijanske zasedbe leta 1918 do Gentilejeve reforme leta 1923 in obdobja po uvedbi omenjene reforme.

[illegible]

*Podrobni učni načrt za mesec maj 1922 ljudske
šole v Čezsoči, napisan na obrazec dnevnika
(Vir: SI_PANG_0004, t. e. 34)*

Italijanski pouk v času soške fronte v letih 1915–1917

Potem ko je italijanska vojska po vstopu v vojno proti Avstro-Ogrski maja 1915 zasedla del severne Primorske (Kobariško in Brda), je Vrhovno poveljstvo kot izvršni organ ustanovilo Generalni sekretariat za civilne zadeve (*it. Segretariato generale per gli Affari Civili*).¹ Ohranil je upravno razdelitev in organe oblasti. Za vsak politični okraj je imenoval civilnega komisarja, ki je urejal tudi šolske zadeve, in sicer na področju Vzhodne Furlanije za politični okraj Tržič v Cervignanu, za politični okraj Gradišče v Krminu (vključeval je tudi Gorico z okolico) in za politični okraj Tolmin v Kobaridu.² Italijanski zasedbeni

¹ O ureditvi šolstva na zasedenem ozemlju med soško fronto prim. Svolfšjak: *Soča, sveta reka: italijanska zasedba slovenskega ozemlja (1915-1917)*, str. 219–276.

² SI_PANG/0002, Civilni komisariat za politični okraj Tolmin (1915–1921), historiat fonda.

režim je brez odlašanja začel posegati na področje vzgoje in izobraževanja. Maja 1916 je na Kobariškem začel ustanavljati zabavišča za otroke (*it. ricreatorio*), ki so prerasla v vzgajališča (*it. educatorio*). V njih so italijanski učitelji-vojaki ob pomoči nekaterih domačink zbirali otroke k prostočasnim dejavnostim in učenju ter jim nudili brezplačno hrano. Organizirali so šolske, nedeljske tečaje in pripravljali tečaje za srednje šole. Dejavnosti so se nadaljevale tudi v poletnih mesecih. Prva taka italijanska šola je bila ustanovljena v Kobaridu. Skupno jih je v Zgornjem Posočju zaživel 13, medtem ko jih je vsaj sedem delovalo tudi v Brdih in ena v Gorici.³ Šolsko dejavnost Italijanov na našem ozemlju sta prekinila kobariški preboj in umik italijanske vojske v oktobru 1917.

Obdobje od italijanske zasedbe 1918 do Gentilejeve reforme 1923

Po premirju med Avstro-Ogrsko in Antanto 3. novembra 1918 je italijanska vojska zasedla ozemlje do črte, določene z Londonskim sporazumom in še čez. Novo osvojeno ozemlje – Julijsko krajino je upravljal vojaški guverner. Civilno oblast nad njim je novembra 1918 prevzel Generalni sekretariat za civilne zadeve, pri katerem je mesec dni zatem začel delovati šolski urad (*it. Ufficio scolastico*).⁴ Vojaško upravo je na začetku julija 1919 zamenjal Osrednji urad za nove pokrajine Kraljevine Italije (*it. Ufficio Centrale per le Nuove Provincie*) in še istega meseca je civilne zadeve v svoje roke prevzel Generalni civilni komisariat v Trstu (*it. Commissariato generale civile per la Venezia Giulia*).⁵

Ob zasedbi, ki se je zgodila ravno sredi epidemije španske gripe, so bile razmere kaotične. Pouk v šolah se je začel šele decembra, marsikje še pozneje. Nekatera šolska poslopja so bila namreč porušena, poškodovana ali zasedena z vojaštvom, primanjkovalo je tudi učiteljev. Ukrepi italijanskih oblasti so od vsega začetka delovali v smeri čimprejšnje priključitve ozemlja in asimilacije slovenskega prebivalstva. Guvernerjeve obljube o spoštovanju kulture in tradicije slovenske manjšine so bile hitro pozabljene, redki posamezniki, ki so pokazali razumevanje za ta vprašanja, kot je bil goriški referent za šolstvo Emilio Mulitsch,⁶ s svojimi stališči niso prodrli. Posamezni vojaški poveljniki in karabinjerji so na svojo roko preprečevali slovenski pouk, vsiljevali italijanščino in odstranjevali slovenske napise.⁷ Zmeda je vladala tudi glede uradnega jezika: medtem ko je tolminski civilni komisar posloval s šolskimi vodstvi zgolj v italijanščini, je goriški uradoval dvojezično, sežanski celo samo v slovenščini.⁸ Ukrepi so se nekoliko omilili, ko je guvernerja poleti 1919 zamenjal generalni civilni komisar.⁹

Italijanski nacionalizem na severnem Primorskem vendarle ni bil tako militanten kot na Tržaškem in v Istri, kjer si je nova oblast zagrizeno prizade-

³ Prim. SI_PANG/0002, t. e. 1, p. e. 7, Končno poročilo vzgajališč na Kobariškem v šol. letu 1916/17; Pahor: Pregled razvoja osnovnega šolstva na zahodnem robu slovenskega ozemlja, str. 312–313; Močnik: *Spomini in izkustva*, str. 214.

⁴ Andri: *Politica scolastica e prassi didattica nell'ex litorale austriaco del Governatorato Militare alla Riforma Gentile*, str. 285.

⁵ Troha: *Uprava v Slovenskem Primorju 1918-1954*, str. 88.

⁶ Emiliu Mulitschu, profesorju italijanščine in francoščine iz Gorice, je bila zaupana reorganizacija lokalne šolske mreže. Zaradi načela, da bi si s spoštovanjem kulture in tradicije manjšine pridobili njene simpatije, je kmalu prišel navzkriž z vladno politiko, zato se je svojemu položaju odpovedal. Prim. Andri, Mellinato: *Scuola e confine: le istituzioni educative della Venezia Giulia 1915-1945*, str. 30–36.

⁷ O tem govorijo poročila Pisarne za zasedeno slovensko ozemlje v Ljubljani, ki je bila ustanovljena novembra 1918 kot organ Narodnega sveta. Prim. Pahor: *Pregled razvoja osnovnega šolstva na zahodnem robu slovenskega ozemlja*, str. 314.

⁸ Pahor: *Pregled razvoja osnovnega šolstva na zahodnem robu slovenskega ozemlja*, str. 314.

⁹ Generalni civilni komisar je upravljal deželo do oktobra 1922, ko je Julijska krajina postala pokrajina s prefektom na čelu.

vala za ukinjanje slovenskih šol. Na goriškem podeželju so bile v povojnih letih obnovljene skoraj vse slovenske osnovne šole, toda v Gorici so bile ukinjene tako slovenske osnovne kot srednje šole in tudi slovenski vrtci niso smeli nikjer več delovati.¹⁰ Že v prvem letu zasedbe je vojaška uprava začela v osnovno šolo uvajati pouk italijanščine. Ta je bila od začetka obvezna le tam, kjer se je prej poučevala nemščina,¹¹ vendar je bila pogosto vsiljena.¹² Italianizacijski pritiski so bili očitno odvisni od agilnosti in odločnosti posameznih civilnih komisariatov, tolminski je denimo v šolskem letu 1920/21 dosegel bistveno boljše rezultate uvajanja italijanščine kot goriški in sežanski.¹³

Do slovenskih učiteljev je bila nova oblast nadvse nezaupljiva; strogo je preverjala njihovo politično-moralno naravnost in jih na razne načine disciplinirala. Mnenja karabinjerskih postaj so jih obtoževala protiitalijanskih čustev, razpihovanja sovraštva in jih označevala kot resno oviro za uveljavljanje italijanskih interesov.¹⁴ Zaradi težkih razmer po zasedbi Primorske so se izselili v Jugoslavijo tudi številni drugi učitelji, kar je med italijanskimi uradniki še okrepilo razširjeno prepričanje, da so bili vsi slovanski učitelji na obeh straneh meje nevarni jugoslovanski iredentisti.¹⁵ Nekateri učitelji se po vojni na svoje delovno mesto sploh niso vrnili, medtem ko so tistim, rojenim onkraj demarkacijske črte, pogosto zavrnili italijansko državljanstvo.¹⁶ Podobno je italijanska oblast postopala s kateheti, saj se je dobro zavedala narodnoobrambne moči duhovščine in njihove vloge pri vzgoji ter izobraževanju otrok in mladine. Tudi njim so zavračali prošnje za državljanstvo, številne so konfinirali in policijsko preganjali.¹⁷

Šolstvo, s katerim se je nova oblast srečala na t. i. odrešenih ozemljih, se je v več pogledih precej razlikovalo od italijanskega. Po eni strani je bil šolski sistem večnarodnostne avstrijske monarhije urejen decentralistično in je dopuščal avtonomijo. Po drugi strani je ljudsko šolstvo nekdanje monarhije temeljilo na načelu pouka v materinščini ter obveznem in brezplačnem šolanju do 14. leta starosti. Drugače je bilo v Kraljevini Italiji, ki razen izjeme v Val d'Aosta ni poznala večjezične šole niti avtonomije šolskih oblasti. Tudi glede na ekonomski in pravni položaj učiteljev ter rezultate je bil njen šolski sistem v splošnem slabši v primerjavi z avstrijskim. Italija je šele leta 1904 šolsko obveznost zvišala z devetega na 12. leto starosti in leta 1911 osnovno šolo postavila pod nadzor države.¹⁸ Glede učinkovitosti šolskega sistema so zgovorni podatki o stanju nepismenosti: leta 1910 je bilo na Goriškem 15 % prebivalstva nepismenega, italijansko povprečje tega leta je doseglo 37,6 %; leta 1921 se je nepismenost na Goriškem več kot prepolovila na 7,2 %, medtem ko je italijansko povprečje še vedno znašalo 27,5 %.¹⁹

Na zasedenem ozemlju je v prvih letih še veljala avstrijska zakonodaja, ki so jo po podpisu rapalske pogodbe 12. novembra 1920 in razglasitvi priklju-

¹⁰ Pavlič: *Predšolske ustanove na Slovenskem 1834–1945*, str. 98.

¹¹ Pahor: Pregled razvoja osnovnega šolstva na zahodnem robu slovenskega ozemlja, str. 317–318.

¹² SI_PANG/0004, t. e. 27, p. e. 9, Okrožnica Generalnega civilnega komisariata iz novembra 1919 je določala, naj se v vseh ljudskih in meščanskih šolah, tako javnih kot zasebnih, od drugega razreda naprej poučuje italijanski jezik; SI_PANG/0004, t. e. 30, p. e. 15 Peticije iz tolminskega okraja proti pouku italijanščine, 17. 12. 1920–4. 2. 1921.

¹³ SI_PANG/0004, t. e. 30, p. e. 17, Poročilo Okrajnega šolskega sveta Tolmin, 10. 7. 1921.

¹⁴ SI_PANG/0004, t. e. 31, p. e. 11, Mnenja karabinjerskih postaj o učiteljih in dokumenti o zaslišanju učiteljice iz leta 1921.

¹⁵ Andri, Mellinato: *Scuola e confine: le istituzioni educative della Venezia Giulia 1915–1945*, str. 67.

¹⁶ Prim. Lavrenčič Pahor: *Primorski učitelji 1914–1941: prispevek k proučevanju zgodovine slovenskega šolstva na Primorskem*, str. 17–30.

¹⁷ Klinec: *Primorska duhovščina pod fašizmom*, str. 12–14.

¹⁸ Andri: *La scuola giuliana e friulana tra Austria e Italia*, str. 205–206, 210.

¹⁹ Andri: *La scuola e il regime fascista*, str. 334.

čitve 5. januarja 1921 postopoma nadomestili z italijansko. Skladno z mednarodnimi konvencijami je moral začasni zasedbeni režim ohraniti upravno strukturo habsburške monarhije, med drugim deželni šolski svet, ki je predstavljal najvišjo šolsko oblast za nadzor nad ljudskimi šolami, ter njemu podrejene okrajne in krajevne šolske svete. Šolski sveti so bili trn v peti težnjam po čimprejšnji popolni integraciji novih provinc v italijansko centralistično ureditev. Generalni civilni komisariat je o šolskih zadevah pogosto samovoljno odločal. Kljub pozivom je šele novembra 1920 izdal odlok, s katerim je najprej razpustil dotedanje krajevne in okrajne šolske svete ter omogočil njihovo konstituiranje v novi sestavi.²⁰ S tem je želel izmed članov, izvoljenih še pod Avstro-Ogrsko, izločiti tiste, ki jih je imel za nezanesljive ali celo novi državi sovražne.²¹

Fašizem in Gentilejeva šolska reforma 1923–1943

Oktober 1922 se je na oblast povzpela fašistična stranka. Takrat je asimilacijska politika postala sestavni del državne politike. Mussolinijeva vlada je že v prvem letu delovanja sprejela ključne ukrepe, med katerimi je osrednje mesto pripadlo šolski reformi. V letu 1923 je bila izdana vrsta dekretov, ki so reorganizirali celoten šolski sistem²² in so bili po tedanjem šolskem ministru, filozofu Giovanniju Gentileju, poimenovani kot Gentilejeva reforma. Minister učiteljskemu stanu novih provinc ni bil nepoznan, saj že leta 1919 predaval na tečaju za učitelje v Trstu, kjer je uspešno promoviral temeljna filozofska načela in poglede na izobraževanje v službi kulturne asimilacije. Z razvijajočo se diktaturo se je dobro skladalo njegovo prepričanje, da se posameznik lahko v polnosti uresničuje le s pomočjo države, pri čemer je država poistovetena z narodom. Po drugi strani je poistovetil tudi pedagogiko s filozofijo, potisnil v stran sodobna pedagoška načela in učiteljem dodelil osrednjo vlogo pri vodenju svojih učencev v boj za ita-

DIREZIONE DIDATTICA DI Trieste
Provveditorato di Trieste Scuole di Slapje d'Istria

CERTIFICATO DI STUDIO

Si certifica che l'allievo Cirillo Kosmač
proveniente da scuola pubblica figlio di Francesco
e di Marianna Trunov nato a Slapje d'Istria
il 28 settembre 1924 ha soddisfatto ed ottemperato all'obbligo scolastico.

ELEMENTO DELLA CLASSIFICAZIONE	CLASSI per le quali si segna il posto di merito nei certificati	POSTO DI MERITO assegnato all'allievo	ANNOTAZIONI
I	II	III	IV
1. Qualifica attribuita all'allievo dall'insegnante di religione	tutte	1	Il nome dell'allievo è stato trascritto al Comune competente per l'annotazione degli studi compiuti sul registro di anagrafe.
2. Canto	III, IV, V, VI, VII, VIII	1	
3. Disegno e bella scrittura	III, IV, V, VI, VII, VIII	1	Il Direttore: <i>[Firma]</i>
4. Lettura espressiva e recitazione	III, IV, V, VI, VII, VIII	1	
5. Ortografia	I, II, III	1	(Firma leggibile ripetuta anche con stampigliatura)
6. Lettura ed esercizi per iscritto di lingua italiana	Classi con lingua d'istruzione italiana	1	
7. Letture ed esercizi per iscritto di lingua slovena	Classi con lingua d'istruzione slovena	1	Assenza di lezione giornale di lezione
8. Lingua slovena	Classi con lingua d'istruzione italiana	1	
9. Lingua italiana	tutte	1	Il Maestro: <i>[Firma]</i>
10. Aritmetica e contabilità	I, II, III	1	
11. Nozioni varie	III, IV, V, VI, VII, VIII	1	Assenza di lezione giornale di lezione
12. Geografia	III, IV, V, VI, VII, VIII	1	
13. Storia	IV, V, VI, VII, VIII	1	Il Maestro: <i>[Firma]</i>
14. Scienze fisiche e naturali e nozioni organiche d'igiene	IV, V, VI, VII, VIII	1	
15. Nozioni di diritto e di economia	V, VI, VII, VIII	1	Assenza di lezione giornale di lezione
16. Lavori domestici e lavoro manuale	tutte	1	
17. Insegnamenti pre-professionali delle classi integrative	VI, VII, VIII	1	Il Maestro: <i>[Firma]</i>
Condotta	tutte	1	
NOTE SPECIALI:			
1. Volontà e carattere dimostrati nella ginnastica e nei giochi	tutte	1	Il Maestro: <i>[Firma]</i>
2. Rispetto all'igiene e pulizia della persona	tutte	1	

Slapje d'Istria addì 3 luglio 1924

IL PRESIDENTE: *[Firma]* LA COMMISSIONE: *[Firma]*
I COMMISSARI: *[Firma]*

L. Maras - Trieste - Via Commerciale 3

Zaključno spričevalo pisatelja Cirila Kosmača, ki je osnovno šolo na Slapu ob Idriji zaključil še v slovenskem jeziku leta 1924 (Vir: SI_PANG_0004, t. e. 65)

²⁰ SI_PANG/0004, t. e. 29, p. e. 5, Odlok generalnega civilnega komisariata št. 3116/12199 z dne 16. 11. 1920, objavljen v uradnem listu L'osservatore triestino 22. 11. 1920.

²¹ Pahor: Pregled razvoja osnovnega šolstva na zahodnem robu slovenskega ozemlja, str. 318.

²² Provveditorato agli studi, notizie storiche na: <http://www.guidageneralearchivistato.beniculturali.it/> (dostop: 4. 9. 2023).

lijanstvo.²³ Zatiranju manjšin je bil tako v imenu državne avtoritete priznan status filozofije.²⁴

Novi šolski sistem je bil urejen strogo hierarhično in centralistično. Dokončno so bile odpravljene avtonomija in vse posebnosti šole iz avstrijskih časov. Ukinjena je bila meščanska šola.²⁵ Odpravljene so bili šolski sveti in namesto njih ustanovljeno Kraljevo šolsko skrbništvo s sedežem v Trstu (*it. Reggio Provveditorato agli studi*), ki je raztegnilo svojo pristojnost tudi na Furlanijo in Zadar. Vodil ga je skrbnik, podrejen ministrstvu za izobraževanje. Skrbništvo je bilo razdeljeno na 11 nadzornih šolskih okrožij na čelu s šolskimi nadzorniki, in ti na didaktična ravnateljstva. Šolski skrbnik je s pomočjo šolskih nadzornikov nadziral javni in zasebni pouk, potrjeval učbenike, odločal o odprtju in zaprtju šol, obravnaval pritožbe učiteljev nad nadzorniškimi ukrepi in imenoval šolske komisarje.

Nova, regionalna šolska skrbništva naj bi vsaki regiji omogočala njen poseben kulturni razvoj. Vendar je skrbništvo za Julijsko krajino imelo drugačen namen: lažji nadzor nad neitalijanskim prebivalstvom in poenotenje njegove kulture z nacionalno, italijansko. V prvih letih je krmilo skrbništvo prevzel zanesljiv uradnik, Palermčan Giuseppe Reina, od leta 1919 član fašistične stranke. Reina si je že pred tem nabral zasluge na šolskem področju: načeloval je šolskemu uradu pri guverneratu v Trstu in dejavno sodeloval pri snovanju Gentilejeve reforme²⁶ ter postal njen glavni izvajalec na priključenem ozemlju.²⁷

Leta 1936 je prišlo do reorganizacije skrbništev, ki so bila po novem organizirana v vsaki provinci. Tako je severna Primorska pripadla novoustanovljenemu skrbništvu goriške province, ustanovljene leta 1927.

Novi zakon je osnovnošolsko izobraževanje razdelil v tri stopnje. Pripravljeno stopnjo, ki je predvidoma trajala tri leta, so predstavljali vrtci. Prvi trije razredi osnovne šole so predstavljali nižjo stopnjo ter četrti in peti razred višjo. Nižja in višja stopnja sta se končali z zaključnim izpitom. Ker so bili otroci šoolobvezni do 14. leta, so po končani osnovni šoli nadaljevali šolanje na dopolnilnih tečajih (*it. corsi integrativi di avviamento professionale*), na srednješolski ravni, ali so morali ponavljati zadnji letnik osnovne šole do izpolnitve šolske obveznosti. Dopolnilni tečaji so bili del osnovnošolskega izobraževanja in kot taki brezplačni.²⁸

Za slovensko manjšino je bila najbolj poguben dekret šolske reforme »Uredba šolskih stopenj in učnih programov ljudskošolskega pouka«, ki je urejala osnovnošolsko izobraževanje. S 4. členom je odpravila slovenski učni jezik: »V vseh osnovnih šolah kraljevine se poučuje v državnem jeziku. V občinah, kjer se govori drug jezik, se bo ta jezik poučeval v dodatnih urah. Pouk drugega jezika je obvezen za tiste drugojezične učence, ki so jih njihovi starši ali zakoniti skrbniki vpisali k dodatnim uram na začetku šolskega leta.« V 17. členu je določala postopno uvajanje italijanščine: »Od šolskega leta 1923/24 naprej bo pouk v prvih

²³ Andri: *Politica scolastica e prassi didattica nell'ex litorale austriaco del Governatorato Militare alla Riforma Gentile*, str. 291.

²⁴ Andri: *La scuola giuliana e friulana tra Austria ed Italia*, str. 212.

²⁵ Andri: *Politica scolastica e prassi didattica nell'ex litorale austriaco del Governatorato Militare alla Riforma Gentile*, str. 293–294; Andri: *La scuola giuliana e friulana tra Austria ed Italia* *La scuola giuliana*, str. 214.

V meščansko šolo so se vpisovali otroci po opravljenih petih letih ljudske šole. Kot posebne triletno strokovno usmerjene šole so učencem posredovale splošno izobrazbo glede na potrebe obrtnikov, trgovcev in kmetov. Na severnem Primorskem sta delovali dve taki šoli: mešana v Tolminu in dekliška v Idriji.

²⁶ Reina Giuseppe: <http://www.atlantegrandeguerra.it/portfolio/giuseppe-reina/> (dostop: 18. 4. 2023).

²⁷ Andri: *La scuola e il regime fascista*, str. 325.

²⁸ Andri, Mellinato: *Scuola e confine: le istituzioni educative della Venezia Giulia 1915–1945*, str. 117.

*razredih drugojezičnih šol potekal v italijanskem jeziku. V šolskem letu 1924/25 bo potekal pouk v italijanščini tudi v drugih razredih omenjenih šol. V naslednjih šolskih letih se bo postopalo enako v višjih razredih, dokler se ne bo v vseh razredih osnovnih in meščanskih šol poučevalo v italijanščini.*²⁹

Boj za slovenski pouk

Kralj je zakon podpisal 1. oktobra 1923, medtem ko je v veljavo stopil šele po objavi 24. istega meseca. Kljub temu je šolski skrbnik Reina takoj začel z uveljavljanjem njegovih določil, torej še pred začetkom veljavnosti zakona. Tudi odpor primorske javnosti je bil takojšen: oglasili so se slovenski poslanci s protestno izjavo 7. oktobra,³⁰ 9. novembra so predložili parlamentu prvo interpelacijo glede reforme. Protestirali so slovensko časopisje in starši.³¹ Protesti so bili v danem trenutku le boj z mlini na veter in niso mogli preprečiti reforme. Uvajanje italijanskega učnega jezika je za povrh potekalo še hitreje, kot je predvideval zakon, saj so bile šole večinoma eno- in dvorazrednice. Italijanski pouk se v prvem letu ni vpeljal le v prvi razred, ampak tudi v tiste razrede, ki so bili z njim združeni v skupnem oddelku. Tako so bile šole italijanizirane že prej, kot je predvideval zakon. Tudi izvajanje dodatnih ur slovenščine so oblasti oteževale; kjer so v enorazrednih šolah poučevali italijanski učitelji, so dodatne ure odpadle. Ob naraščajočem fašističnem pritisku je slovenska manjšina doživela nov udarec: novembra 1925 je bil podpisan, medtem ko se je marca naslednje leto začel izvajati odlok o ukinitvi pouka materinščine v dodatnih urah, znan pod imenom reforma »Fedele«.³² Tako so slovenski učitelji slovenske učence morali poučevati le še v italijanščini. Kako se je potekal pouk v tistih dneh, lahko bomo v zapiskih učitelja tigrovca Antona Rutarja: »Učitelji so se mučili z otroki in otroci so bili v mučilnici. Znali niso nič. Razlagali so v slovenščini in nato naučili en stavek v italijanščini /.../ Seveda se je vsak učitelj pri razlagi posluževal materinščine. Na enorazrednicah je to še šlo, ker je bil učitelj sam. Dvorazrednice so imele že po enega Italijana ali pa fašista, ki je neprestano nastavljal uho na vrata.« In še: »Na Temljinah, v Lojah, v Poreznu in Krnu me ni nihče nadzoroval /.../ Delil sem otrokom slovenske abecednike in druge knjige ter jih prej naučil slovensko čitati. Otroci teh vasi so se radi učili.«³³

Proti raznarodovalni fašistični politiki sta se ves čas borila slovenska poslanca Josip Vilfan in krščanski socialc Engelbert Besednjak, ki sta se na volitvah leta 1924 prebila v rimsko poslansko zbornico kot edina predstavnika Slovenske liste. Besednjak je v odmevnih parlamentarnih govorih neustrašno napadal dvolično vladno politiko, ki je slovenski manjšini odrekala iste pravice, kot jih je zahtevala za italijansko manjšino v tujini. Šolskim oblastem je očital kršenje zakonodaje glede dodatnih ur in izzval od ministra Pietra Fedeleja priznanje: »Dodatne ure so bile le slepilo, hotel sem biti odkritosrčen.« Zbornica je ministru zaploskala, medtem ko je slovenski poslanec ugotovil: »Mi smo ministru lahko tudi hvaležni za božično darilo lanskega leta, zakaj prineslo nam je veliko korist: uničen je vsak zunanji videz in pred vsem svetom je razgaljen raznarodovalni značaj vaše šolske politike.«³⁴

²⁹ Kraljevi odlok z dne 1. 10. 1923, št. 2185, str. 6301.

³⁰ Izjava jugoslovanskih poslancev. V: *Goriška straža*, 8. 10. 1923, št. 80, str. 1.

³¹ Prim. Kacin-Wohinz: Narodnoobrambno gibanje primorskih Slovencev: 1921–1928, str. 267–271; serija člankov proti reformi oktobra in del novembra 1923 v *Edinosti* in *Goriški straži*; Protesti staršev, v: *Goriška straža*, 5. 11. 1923, št. 87, str. 1; Glas slovenskih staršev, v: *Goriška straža*, 12. 11. 1923, št. 89, str. 1.

³² Kraljevi odlok z dne 22. 11. 1925, št. 2191, str. 9690.

³³ SI_PANG/0764, t. e. 4, Zapiski Antona Rutarja.

³⁴ Pelikan: *Engelbert Besednjak v parlamentu*, str. 250.

Anno 1925 - 26

Comune di *Ricchina*

Scuola di *Ricchina*

Classe *IV mista (m. f. ms.)*

M. Sig. *Ljudmila Mesar*

Proveditorato di Trieste

Circolo Scolastico di *Tolmino*

Circolo Didattico di *Ricchina*

RELAZIONE FINALE

Notizie relative alla Scuola.

Ubicazione (località dove sorge la scuola) *Ricchina*

(dimensioni: lunghezza m. *4.40* larghezza m. *5.60* altezza m. *3.60* orientamento)

Aula (esposizione delle finestre) *est* stato *buono* (buono, mediocre, cattivo).

Adiacenze (indicare se le adiacenze della scuola sono adatte per lo svolgimento tranquillo del lavoro scolastico) *traffico vicino della strada maestra*

La scuola è fornita di latrina? *si*

La scuola è fornita di acqua potabile? *si*

Esiste un cortile per i giuochi? *si*

Materiale didattico e suppellettile.

Banchi a 2 posti N. *12* loro condizione (buona, mediocre, cattiva)

" a 3 " *12*

Totale " *12* per N. *33* alunni

Altro materiale esistente e sue condizioni *L'armadio, la scrivania, la sedia, la lavagna, il pallottoliere, il procifisso, il ritratto di S. M. la Re, il ritratto di S. M. la Regina, il ritratto di S. B. Mussolini.*

Materiale mancante *Un piedistallo per il gesso; carta geogr. Europa, le misure: metro, litro, decilitro etc.; Kilogrammi, etto, etc.; rubo, il magnete, la bussola, barometro.*

C'è il ritratto del Re? *si* il Crocifisso? *si* la bandiera nazionale? *si*

Esiste materiale didattico ausiliario? *si* quale? *Carte geogr.: Venezia, Puglia, Italia, globo, termometro, alcuni quadri murali*

Stampata Tipografia Nazionale - Gorizia.

Končno poročilo učiteljice Ljudmile Mesar s šole v
Cerknem za šolsko leto 1925/26
(Vir: SI_PANG_0004, t. e. 62)

Hud boj za slovenski pouk se je ves čas bil tudi na področju verske vzgoje. Gentilejev zakon je predvidel postopno italijanizacijo verouka, vendar je morala vlada decembra 1923 pod pritiskom Vatikana za enkrat še pristati na verouk v maternem jeziku. Slovenski duhovniki-kateheti so ob krepki podpori goriškega nadškofa in metropolita Frančiška Borgije Sedeja postali zadnji branik slovenščine v šolah, a zato tudi tarče hudih napadov in pritiskov. Kljub pritiskom in raznim poskusom oblasti, da bi izpodrinili slovenski verouk, se je ta v šoli obdržal vse do jeseni 1928, ko je šolski skrbnik v Trstu zaukazal pouk verouka v italijanščini. Prevzeli so ga svetni učitelji. Takoj zatem je nadškof odredil, naj se prenese pouk verouka v cerkve in zakristije ter s pastirskim pismom 18. januarja ustanovil t. i. »župnijske« ali »farne« šole, ki so jih ljudje dobro sprejeli in so jih otroci radi obiskovali. Med letoma 1928 in 1943 so bile to edine slovenske šole; v njih so se otroci poleg verouka učili tudi slovensko brati in pisati.

Fašisti so v delovanju farnih šol videli protidržavno delovanje in so vedno huje pritiskali na goriškega nadškofa ter na koncu dosegli, da se je umaknil. Tik pred svojim odstopom in smrtjo jeseni 1931 je Sedej skupaj s sufraganom, poreško-puljskim škofom Pederzolljem in tržaškim škofom Alojzijem Fogarjem, izdal Vodila dušnim pastirjem (*lat. Normae*), s katerimi je predpisal rabo maternega jezika pri (šolskem) pouku, pravico staršev, da se svobodno odločajo za jezik pouka, pravico cerkvenih oblasti, da določajo veroučne in druge verske knjige. Vodila so bila vezujoči kanonski odloki in kot taki pravni temelj narodnoobrambnega dela slovenske duhovščine do kapitulacije Italije leta 1943, vendar niso zastavila preganjanj fašističnega režima.³⁵

Ko so zaradi stopnjevanja političnega pritiska Slovenci izgubljali učitelje, uradnike, umetnike, politične delavce, sploh vse laične izobražence, so ostajali le duhovniki, ki so bili v okrilju Cerkve nekoliko bolj zaščiteni. Nadomestili so učitelje, saj so edini lahko javno govorili slovensko in bili v neposrednem stiku z ljudstvom.³⁶ Tako je konec leta 1933 nekdanji poslanec Besednjak v pismu Tajni krščansko-socialni organiza-

³⁵ O slovenskem verouku in vlogi duhovnikov prim. Klinec: *Primorska duhovščina pod fašizmom*, zlasti str. 64–73; Klinec: Obnovitev slovenskih šol po padcu fašizma, str. 92–103.

³⁶ Pelikan: *Tajno delovanje primorske duhovščine pod fašizmom*, str. 62–63; SI_PANG/1133, t. e. 15, Poročilo o pomenu duhovščine za slovensko in hrvaško manjšino za leto 1928.

ciji lahko zapisal: »Povedati je treba, da je verouk nadomestilo za vse šolstvo, ki nam ga je Italija uničila.«³⁷

Skrivni pouk slovenščine in pritiski na slovenske učitelje

Slovenski jezik in narodno zavest so otrokom posredovale tudi družine same. Pri časopisih so v pomoč staršem izhajale priloge za otroke, verski listič *Jaselce*, izšlo je nekaj slikanic z besedili Franceta Bevka, a predvsem abecednik *Prvi koraki* pri tržaški Edinosti in berilo *Kolački* pri Goriški Mohorjevi družbi. Abecednike so skrivaj razvažali po slovenskih vaseh in jih brezplačno delili družinam z osnovnošolskimi otroki. Fašisti so slovenske knjige večkrat zaplenili in kaznovali aktiviste, ki so jih delili. Prežali so tudi na zasebne šolske tečaje slovenščine in preganjali organizatorje, čeprav zakonodaja ni prepovedovala zasebnega šolstva.³⁸ Pod drobnogledom so imeli tudi učitelje: poleti 1926 je tolminski šolski nadzornik naložil didaktičnemu ravnatelju Giuseppeju Ghersinichu v Kanalu, naj razišče, ali sta učiteljici Katarina Močnik (Plave) in Valerija Boškin (Gorenje Polje) skrivaj poučevali otroke nižjih razredov slovenski jezik, potem ko je bil ta že ukinjen, saj so pri hišni preiskavi Močnikove našli 36 izvodov *Novega roda*. Ghersinich ni našel dokazov o tajnem pouku slovenščine; v poročilu nadzorniku navaja pojasnilo učiteljice, da naj bi *Novi rod*, ki ga je šola brezplačno prejemale, nosila domov z namenom, da ga vrne v Trst.³⁹

Vse od začetka so bili slovenski učitelji ključen moteč element pri izvajanju asimilacijske politike, zato se je njihovo preganjanje stopnjevalo. Že oktobra 1923 je bilo zaradi uvedbe italijanščine v prve razrede odpuščenih veliko učiteljev. Dve leti zatem je bil izdan odlok, ki je slovenskim učiteljem nalagal, da morajo v dveh letih opraviti poseben izpit, če hočejo še nadalje poučevati.⁴⁰ Decembra 1925 sprejeti zakon je pooblastil vlado, da lahko odpušča uslužbenke, ki ne izpolnjujejo lojalno svojih dolžnosti, ali če njihovo vedenje ni v skladu z direktivami vlade.⁴¹ Na tej podlagi je bila odpuščena večina slovenskih učiteljev. Tiste, ki so obdržali službo, so večinoma iztrgali iz slovenskega okolja in jih premestili v notranjost Italije. Nekateri so bili predčasno upokojeni, veliko jih je emigriralo v Jugoslavijo, tako da jih je na koncu v Julijski krajini ostala le peščica.⁴² Delovanje učiteljskih društev je bilo ovirano, na učitelje so se vršili veliki pritiski za vpis v fašistični učiteljski sindikat, ob katerem bi se hkrati odrekli članstvu v Zvezi slovanskih učiteljskih društev. Zveza je bila sicer kot najnevarnejša slovenska organizacija avgusta 1926 ukinjena.

V svojem zadnjem nastopu v parlamentu marca 1927 je Besednjak še zadnjič ostro nastopil proti njihovemu odpuščanju, vendar njegova intervencija zaradi stanja v državi ni mogla imeti učinka. Še sredi 30. let so šolske oblasti opazovale slovenske učitelje, kajti, kakor je zapisal v okrožnici avgusta 1934 tržaški šolski skrbnik Paroli, »tujerodno in drugojezično obmejno območje je potrebno asimilirati v vzgojitelji preverjene politične usmeritve in neoporečne moralne drže; le z njihovo pomočjo bo mogoče dobro in v kratkem času izpeljati penetracijo«.⁴³

³⁷ SI_PANG/1133, t. e. 8, p. e. 13, Pismo Engelberta Besednjaka organizaciji, 17. 11. 1933.

³⁸ Pahor: Pregled razvoja osnovnega šolstva na zahodnem robu slovenskega ozemlja, str. 335.

³⁹ SI_PANG/0004, t. e. 11, Poročilo didaktičnega ravnatelja v Kanalu Giuseppeja Ghersinicha o preiskavi glede tajnega pouka slovenščine, 10. 8. 1926.

⁴⁰ Kraljevi odlok z dne 22. 11. 1925, št. 2191 – Disposizioni riguardanti la lingua d'insegnamento nelle scuole elementari, str. 9690.

⁴¹ Kraljevi odlok z dne 24. decembra 1925, št. 2300 – Dispensa dal servizio dei funzionari dello Stato, str. 6–7.

⁴² Čermelj: *Slovenci in Hrvanje pod Italijo med obema vojnama*, str. 61.

⁴³ SI_PANG/0004, t. e. 91, Okrožnica šolskega skrbnika v Trstu Parolija šolskim inšpektorjem, 27. 8. 1934.

Italijanski učitelji med slovenskimi otroki

Izpraznjena učiteljska mesta so zasedali večinoma mladi italijanski učitelji iz starih provinc, ki niso znali slovensko. Njihov položaj ni bil zavidljiv. Zaradi jezikovne ovire njihovo pedagoško delo vsaj na začetku ni moglo biti učinkovito, a tudi prebivalstvo jim ni bilo naklonjeno. Zlasti nekatere učiteljice iz Italije so se težko prilagodile razmeram v slovenskih krajih in so si prizadevale ne toliko za natančno izvrševanje namer režima kot za znosne odnose z domačini. Če je pedagoške delavce predanost asimilacijskemu poslanstvu zanesla v grobo zatiranje slovenskega jezika in maltretiranje otrok, se je nenaklonjenost ljudi stopnjevala v sovražno razpoloženje ter celo napade na vrtce, šole in osebe. Uporaba slovenščine je bila velikokrat kaznovana s psovanjem, z udarci in s pretepanjem, z zapiranjem po šoli, s plačevanjem denarnih kazni. Zloglasen je postal primer učitelja v Vrhopolju Francesca Sottosantija, ki sta ga zaradi surovega ravnanja z učenci – učencem naj bi tudi pljuval v usta – oktobra 1930 ustrelila tigrovca. Fašisti na Goriškem in v Vipavski dolini so v odgovor močno pritiskali na Slovence; zatrli so edini slovenski časopis *Novi list* in se znašali nad slovenskimi izobraženci.⁴⁴

Ohranjena dokumentacija in spominski viri pripovedujejo tudi drugačne zgodbe. Zapisi v šolskih dnevnikih odkrivajo tudi razumevanje in naklonjenost italijanskih učiteljev do svojih učencev. Predano pedagoško delo in lep odnos sta tudi pridobivala simpatije slovenskih šolarjev.

Delovanje fašističnih in drugih raznarodovalnih organizacij na področju vzgoje in izobraževanja

V prepričanju o lastni kulturni večvrednosti so Italijani spodbujali asimilacijo primorskih otrok z različnimi raznarodovalnimi šolskimi in obšolskimi ustanovami ter dejavnostmi. Pospeševali so ustanavljanje italijanskih vrtcev, ki so delovali kot pripravljalnice za šolo. Z nagradami društva Dante Alighieri so spodbujali slovenske učence k učenju italijanščine. Leta 1919 osnovana ustanova za podporo odrešeni Italiji: Opera nazionale di assistenza all'Italia redenta – ONAIR, ki je med drugim organizirala in vzdrževala dopolnilne, kmetijske, gospodinjske in predvojaške tečaje, tečaje za t. i. polpismene ipd., je leta 1926 od države prevzela v oskrbo posebne, neklasificirane šole, torej podeželske šole z majhnim številom učencev. S pomočjo humanitarne dejavnosti je zasledovala tudi politične cilje, saj se je trudila otrokom in mladini vcepiti italijansko narodno identiteto. Podobno je tudi organizacija Umanitaria (človekoljubno društvo) organizirala šole v zaselkih in odročnih vaseh, kjer se otroci sicer ne bi mogli šolati.⁴⁵ V Goriški provinci je sredi 30. let delovalo 20 takih šol.⁴⁶ Njeno dejavnost je prevzela ONAIR.⁴⁷

Z vzgojno-izobraževalnim sistemom so bile tesno povezane mladinske fašistične organizacije, ki so hotele kroititi izvenšolske dejavnosti otrok.⁴⁸ Leta 1926 je bila ustanovljena Opera Nazionale Balilla (ONB). Poverjena ji je bila naloga, da z vojaško disciplino, s telesno vadbo in prireditvami telesno ter moralno vzgoji mlade za fašistično poslanstvo. Za vključevanje učencev v ONB so

⁴⁴ Kacin-Wohinz, Verginella: *Primorski upor fašizmu: 1920–1941*, str. 192.

⁴⁵ O raznarodovalnih organizacijah prim. Tul: Šole, vrtci – brezupna bojišča italijanskih oblasti na slovenski zemlji, str. 134–137.

⁴⁶ *Guida dei servizi scolastici nelle provincie di Trieste, Fiume, Gorizia, Pola, Zara*, str. 283.

⁴⁷ *Guida dei servizi scolastici nelle provincie di Trieste, Fiume, Gorizia, Pola, Zara*, str. 281.

⁴⁸ O mladinskih fašističnih organizacijah prim. Čermelj: *Slovenci in Hrvanje pod Italijo med obema vojnima*, str. 70–75; Tul: Šola Bukovica: o šoli v Bukovici od začetkov do šolskega leta 2000/2001, str. 257–258.

skrbeli učitelji, ki so podeljevali članske izkaznice in pobirali članarino. Včlanitev v organizacijo je pomenila določene ugodnosti, npr. brezplačne šolske potrebščine ali možnost udeležbe na kolonijah. Šolarji so bili razdeljeni v starostne skupine po spolu: deklice so bile male oziroma mlade Italijanke, dečki balila in avantgardisti oziroma predstraža; pozneje so svojo skupino – otroci volkulje – dobili tudi otroci med šestim in osmim letom starosti. Člani so prejeli uniformo, ki so jo nosili na tedenskih telovadnih vajah ter ob praznikih in slavnostnih priložnostih. Leta 1937 je ONB postala del Liktorske italijanske mladine (Gioventù italiana del Littorio – GIL).

Fašistične organizacije so organizirale rekreacijske centre, kjer so učitelji v popoldanskem času nekajkrat tedensko zbirali šolsko mladino in prirejali družabne igre, peli fašistične pesmi, brali časopise in se pogovarjali o političnem dogajanju. Poleg tega so organizirali tudi fašistične sobote. Obvezne dejavnosti v popoldanskem času so bile dobrodošle med drugim tudi zato, da so ovirale izvajanje verouka, ki so ga v slovenščini po župniščih poučevali duhovniki.⁴⁹ Toda večjega uspeha niso dosegle, saj se jih številni otroci zaradi obilice dela in oddaljenosti od doma niti niso mogli udeleževati.

Konec italijanske šole ob kapitulaciji Italije

Vsi načrti za asimilacijo slovenskega prebivalstva so se po 25 letih prizadevanj sesuli v prah. Po italijanski kapitulaciji 8. septembra 1943 se je nadaljevalo italijansko učiteljstvo umaknilo in obnavljati so se začele slovenske šole. Šolski sistem, ki je »obmejni šoli« v Julijski krajini namenil ključno vlogo pri integraciji drugorodnega prebivalstva v italijansko kulturo, ni izpolnil fašističnih pričakovanj. Napori, ki jih je vlagal režim v ta namen, so bili močno nesorazmerni s skromnimi in z začasnimi uspehi, ki jih je dosegel, še posebej na vasi. K temu sta pripomogla predvsem dva dejavnika: delovanje narodnozavednih duhovnikov, ki so imeli do leta 1931 zaslombo v nadškofu Sedeju, in slovenska družina. »Ko otroci dovršijo šolo, pozabijo povečini vse, česar so se v italijanskem jeziku naučili. Tako je vsaj po vaseh, kjer ljudstvo šole ne smatra za prosvetno institucijo, ampak jo sovraži kot mučilnico otrok /.../ Doma

R. PROVVEDITORATO AGLI STUDI
di Gorizia

Circonscrizione Scolastica di Tolmino Circolo Didattico di Canale

Anno scolastico 1938 - 1939

GIORNALE DELLA CLASSE¹⁾

Scuola del Comune di Salona d'Isone Frazione di

Insegnante I. Signorina Rosina Carullo di Cosimo
e di Maria Maggio nat. a Bitonto il
diplomat a Roma Grado dell'insegnante ordinario

NOTIZIE STATISTICHE
sui giorni di scuola e di vacanza

Mesi dell'anno scolastico	N. dei giorni di scuola vacanza previsti dal calend.		N. dei giorni di scuola vacanza effettivamente tenuti		DATA			
	scuola	vacanza	scuola	vacanza	delle iscrizioni	dell'inizio delle lezioni regolari	degli esami (scrutini)	della chiusura dell'anno scolastico
Settembre								
Ottobre	12	1	12	1	16/9 1938 XII	16/10 1938 XII	16. 14 guglio	20 guglio 1939 XII
Novembre	23	3	23	3	La scuola fu chiusa straordinariamente a) dal _____ al _____ per _____ b) dal _____ al _____ per _____ c) dal _____ al _____ per _____ V. di R. T. Carullo 16. 11. 1939			
Dicembre	14	9	14	9				
Gennaio	30	4	19	8				
Febbraio	23	1	22	2				
Marzo	26	1	26	1				
Aprile	19	6	19	6				
Maggio	24	3	24	3				
Giugno	12	1	12	1				

Visto: Il R. Direttore Didattico Visto: Il R. Ispettore Scolastico Firma dell'insegnante Rosina Carullo

1) In lettere - 2) ordinario, straordinario, provvisorio, supplente.

Prva stran dnevnika šole v Anhovem za šolsko leto 1938/39

(Vir: SI_PANG/0388, t. e. 2)

⁴⁹ SI_PANG/0004, t. e. 103, p. e. 20, Dopis učitelja Di Piazzza iz Črne Vrha nad Idrijo šolskemu nadzorniku v Tolmin.

otroci slišijo od staršev o Italiji samo slabo. Vrh tega so otroci v cerkvi v stiku z narodnim duhovnikom, ki jim vceplja v dušo verske resnice in moralne nauke v maternem jeziku in to priliko gotovo uporablja za to, da krepí v deci narodno zavest in ljubezen do slovanske zemlje sploh,» je zapisano v dokumentu Tajne kršćanskosocialne organizacije iz leta 1933.⁵⁰ Neuspeh asimilacijskih prizadevanj potrjujejo dnevniški zapisi učiteljev: Francesco Caliri, ki je poučeval četrti deški razred na tolminski osnovni šoli, je ob koncu šolskega leta 1934/35 ugotavljal, da drugorodni otroci sovražijo italijansko šolo in jim nošenje podarjene uniforme balile ne predstavlja nagrade, temveč žrtev;⁵¹ medtem ko je bila učiteljica v Lojah leta 1939 ob nastopu službe soočena z dejstvom, da se učenci z velikimi težavami sporazumevajo v italijanščini.⁵² Ob vseh analizah in predlogih rešitev je režim spregledal, da tako z zvijačnimi prijemi kot brutalnim nasiljem le še utrjuje narodno zavest velike večine Slovencev Julijske krajine.

Osnovnošolska dokumentacija iz časa italijanske oblasti, ki se hrani v Pokrajinskem arhivu v Novi Gorici

1. Čas med prvo svetovno vojno: 1915–1917

Ker v tem času ni šlo za redni pouk, temveč so bile učne dejavnosti improvizirane glede na trenutne razmere, šolska dokumentacija verjetno ni nastajala v takem obsegu kot v normalnih razmerah. Iz ohranjenega gradiva v fondu Civilnega komisariata za politični okraj Tolmin je razvidno, da so bili otroci ocenjevani,⁵³ toda kakšne dokumentacije o delu v razredu (npr. zapisniki, razrednice, tedniki) ali spričeval v našem arhivu ni. Vendar v omenjenem fondu med korespondenco s področja šolstva najdemo nekaj drobcev splošne dokumentacije: za šolsko leto 1916/17 so ohranjeni učni program učitelja v Borjani, poročila posameznih voditeljev vzgajališč oziroma zabavišč in poročilo šolskega inšpektorja pri civilnem komisariatu o šolski dejavnosti.

2. Čas od zasedbe do Gentilejeve šolske reforme: 1918–1923

Ob razdejanju po koncu vojne je bilo treba zlasti v krajih ob Soči v prvi vrsti poskrbeti za najnujnejše: popraviti in opremiti poškodovane šolske prostore, zgraditi kakšno novo šolsko poslopje, poiskati nadomestne učilnice v zasebnih stavbah, priskrbeti najnujnejša učila.⁵⁴ Toda nova oblast je kmalu začela posegati v učni program osnovne šole (verouk je uvrstila med neobvezne predmete, uvajala pouk italijanščine, spreminjala učne vsebine) in tudi uvajati nove tiskovine. Zaradi pritožb in protestov je nekatere ukrepe morala preklicati. Tudi spremembe v šolski dokumentaciji niso bile dobro sprejete: učni odbor za pripravo provizoričnega učnega načrta v okraju Tolmin je poleti 1920 ugotovil, da so v preteklem šolskem letu vpeljane šolske tiskovine nepraktične, zato je predlagal ponovno uvedbo starih, in sicer: kazalo, glavno matico, zapisnik, razrednico, spričevalo, odpustnico, odhodnico, obrazec za zamude, delovodnik, inventar, tednik (oziroma dnevnik), kroniko.⁵⁵ Tudi tolminska okrajna učiteljska konferenca je aprila 1921 sprejela sklep, da se uporabljajo obrazci, ki so bili veljavni še pod prejšnjim režimom. Zmeda prvih povojnih let in različne spremembe, ki

⁵⁰ SI_PANG/1133, t. e. 22, Nepodpisan in nedatiran Splošni pregled o stanju jugoslovanskega naroda v Italiji, toda očitno iz leta 1933.

⁵¹ SI_PANG/0274, t. e. 24, Dnevnik 4. deškega razreda osnovne šole Tolmin 1934/35.

⁵² SI_PANG/0665, t. e. 2, p. e. 18, Kronika šole v Lojah.

⁵³ SI_PANG/0002, t. e. 1, p. e. 7, Poročilo civilnega komisarja v Tolminu z dne 14. 8. 1917.

⁵⁴ O stanju šol po vojni na Tolminskem govori poročilo tolminskega šolskega urada, pripravljeno za prvo sejo ponovno vzpostavljenega okrajnega šolskega sveta v Tolminu 1. junija 1921. SI_PANG/0004, t. e. 30, p. e. 2.

⁵⁵ SI_PANG/0004, t. e. 30, p. e. 5, Zapisnik konference učnega odbora 24. 7. in 10. 8. 1920.

so za seboj povlekle tudi tiskanje novih obrazcev, so povzročale težave z njihovo razpoložljivostjo: med korespondenco šol z okrajnim šolskim svetom v Tolminu iz leta 1921 so ohranjene številne nujne prošnje šolskih voditeljev za dostavo raznih tiskovin: glavnih zapisnikov oziroma katalogov, razrednic, tednikov, matic, šolskih naznanil oziroma spričeval, izpustnic, kronike.⁵⁶

Pod novo oblastjo so bili obrazci dvojezični, na prvem mestu je bilo italijansko besedilo ponekod natisnjeno z večjimi črkami. Za sestavo in tisk vpisnikov ter potrebnih šolskih obrazcev so skrbeli okrajni šolski nadzorniki,⁵⁷ ki so delovali pri civilnih komisariatih. Vzorce tiskovin so morali pošiljati v odobritev šolskemu uradu pri generalnem civilnem komisarju. Med gradivom tolminskega okrajnega šolskega sveta v letih 1921–1922 so ohranjeni različni vzorci šolske dokumentacije: (glavni) katalogi, tedniki, razrednice, spričevala, dnevniki in odhodnica. Iz korespondence s tiskarnami jeseni 1921 je razvidno tudi, da je generalni civilni komisariat kot obvezne predpisal naslednje šolske obrazce: glavni katalog, spričevala, šolske matice, tednik in dnevnik.⁵⁸ Dnevnik je bil za slovenske učitelje novost, ki jo je predpisal šolski urad pri Generalnem civilnem komisariatu.⁵⁹ Vanj naj bi učitelj vsakodnevno beležil učno snov, ki jo je nameraval predelati. Civilni komisar v Tolminu je sicer opozoril, da so učitelji vajeni tednika in da zato zahteva uporabo dnevnika le od tistih pedagoških delavcev, ki so usposobljenostni izpit opravili po letu 1914, toda šolski urad v Trstu je vztrajal pri obveznosti dnevnika za vse, pri čemer je dopuščal svobodo pri njegovi obliki.⁶⁰ Avgusta 1922 je bila potrjena veljavnost vseh predpisanih obrazcev z izjemo tednika, ki ga je popolnoma nadomestil dnevnik.⁶¹

Iz obdobja od italijanske zasedbe do uvedbe Gentilejeve reforme v Pokrajinskem arhivu Novi Gorici ni ohranjenega veliko gradiva. Najdemo ga zlasti pri nekaterih osnovnih šolah, v osebnih in rodbinskih fondih ter v fondu Šolsko nadzorništvo Tolmin.⁶²

Šolska kronika

Ohranjenih je le nekaj primerov originalnih kronik, ki so preživele prvo svetovno vojno in so jih slovenski učitelji nadaljevali do usodnih sprememb Gentilejeve reforme, in sicer kronike ljudskih šol Vipava,⁶³ Dobravlje⁶⁴ in Podkraj.⁶⁵

⁵⁶ SI_PANG/0004, t. e. 33, p. e. 14.

⁵⁷ SI_PANG/0004, t. e. 27, p. e. 20, Okrožnica civilnega komisariata v Tolminu vsem ljudskim in meščanskim šolam v okraju z dne 14. 10. 1920.

⁵⁸ SI_PANG/0004, t. e. 33, p. e. 14 in t. e. 38, p. e. 10.

⁵⁹ SI_PANG/0004, t. e. 41, p. e. 1, Okrožnica Generalnega civilnega komisariata v Trstu št. 3117/12118, objavljena v uradnem listu *L'Osservatore Triestino* dne 28. 9. 1921.

⁶⁰ SI_PANG/0004, t. e. 29, p. e. 9, Dopis civilnega komisarja v Tolminu Generalnemu civilnemu komisariatu v Trstu z dne 10. 10. 1921 in odgovor z dne 21. 10. 1921.

⁶¹ SI_PANG/0004, t. e. 41, p. e. 1, Okrožnica Generalnega civilnega komisariata v Trstu št. 31117/8797 z dne 31. 8. 1922.

⁶² Šolsko nadzorništvo Tolmin (*it. Ispettorato scolastico distrettuale di Tolmino*) je delovalo med leti 1925 in 1943. Njegovi predhodniki so bili Okrajni šolski svet Tolmin, ustanovljen leta 1869, ki je pokrival področje Okrajnega glavarstva Tolmin, med leti 1918 in 1921 šolski urad pri Civilnem komisariatu za politični okraj Tolmin in v letih 1921–1924 Okrajni šolski svet Tolmin (*it. Consiglio Scolastico Distrettuale di Tolmino*). Del fonda je tudi gradivo šol iz okraja Trbiž (1919–1924), ker je bil tolminski šolski nadzornik do leta 1924 pristojen tudi za ta okraj. Fond obsega skupno 24 tm gradiva, ki je nastalo med leti 1889–1943. Trenutno je v strokovni obdelavi, urejenega in podrobneje popisane je doslej 2,7 tm gradiva (do leta 1924). Zaradi urejanja je možno, da se bodo številke tehničnih enot 1–22 in od 48 naprej spremenile.

⁶³ SI_PANG/0385, t. e. 1.

⁶⁴ SI_PANG/0264, t. e. 2.

⁶⁵ SI_PANG/0268, t. e. 1.

Glavna matica (*it. matricola generale*)

Gre za evidenco otrok, vpisanih v šolo. Na dvojezičnem obrazcu je poleg splošnih podatkov o učencih, vpisu in zaključku šolanja prostor tudi za končne ocene po predmetih. V ohranjenih primerkih (glavne matice ljudskih šol Podbela⁶⁶ in Tolmin⁶⁷ ter meščanske šole v Tolminu⁶⁸) podatki niso v celoti izpolnjeni. Pri meščanski šoli so vnosi od vsega začetka (1920) v italijanskem jeziku, medtem ko se pri ljudski šoli Tolmin italijanščina pojavi s šolskim letom 1923/24.

Končno poročilo (*it. relazione finale*)

Prinaša podatke po posameznih šolah o številu šoloobveznih otrok, organizaciji pouka v šolskem letu, šolskem obisku, disciplini, številu otrok s posebnimi potrebami, šolski knjižnici, materialnem stanju šole, prireditvah, zbiranju donacij, delovanju vrtcev ipd., a tudi predloge učiteljev za naprej. Končna poročila, ki so v gradivu imenovana tudi kot šolske popisnice, so od šolskega leta 1920/21 ohranjena v fondu Šolskega nadzorništva Tolmin. Obrazce je pripravljala Okrajni šolski svet v Tolminu in so skozi leta širili oziroma nekoliko spreminjali nabor podatkov. Sprva so uporabljali slovenske, leta 1923 tudi italijanske obrazce. Ob koncu šolskega leta so jih šolski voditelji izpolnjene vračali nazaj.

Delovodnik (*it. registro - protocollo*)

Ohranjena sta dva delovodnika: pri šoli Podbela⁶⁹ za leto 1918/19 v slovenskem jeziku (na tiskovini izpred prve svetovne vojne) in pri šoli Smast⁷⁰ za koledarsko leto 1923 na dvojezičnem obrazcu z italijanskimi vnosi.

Zapisniki učiteljskih konferenc (*it. verbali delle conferenze*)

Po avstrijskem šolskem redu iz leta 1905 so se učitelji dve- in večrazrednih ljudskih šol ter meščanskih šol morali sestajati na mesečnih učiteljskih konferencah⁷¹ in to določilo so prevzele tudi italijanske oblasti.⁷² Zapisniki učiteljskih konferenc so se ohranili v fondu Šolsko nadzorništvo Tolmin od leta 1920 dalje. Do jeseni 1923 so bili z redkimi izjemami napisani v slovenščini in odtlej v italijanščini.

Podrobni učni načrti (*it. programmi didattici*)

Sredi leta 1920, torej še pred priključitvijo novih provinc Italiji, je Generalni civilni komisariat začel spreminjati veljavni učni načrt za ljudske in meščanske šole; nova oblast je namreč hotela vpeljati iste učne vsebine zemljepisa in zgodovine Italije (*risorgimento*) kot v starih provincah.⁷³ Proti koncu šolskega leta 1919/20 je bil pripravljen »Provizorični normalni učni načrt«, na osnovi katerega je moral poleti 1920 vsak učitelj ljudskih in meščanskih šol za svoj razred izdelati podroben učni načrt (letno pripravo): predpisano letno učno snov je za vsako skupino in predmet podrobneje razčlenil po mesecih ali dveh mesecih.⁷⁴ Šole so jih poleti 1920 morale poslati v pregled okrajnim šolskim

⁶⁶ SI_PANG/0392, t. e. 1.

⁶⁷ SI_PANG/0274, t. e. 75.

⁶⁸ Prav tam.

⁶⁹ SI_PANG/0392, t. e. 5.

⁷⁰ SI_PANG/0397, t. e. 1.

⁷¹ Šolski in učni red za občje ljudske šole in za meščanske šole, členi 140–151.

⁷² SI_PANG/0004, t. e. 41, p. e. 1, Okrožnica Generalnega civilnega komisariata v Trstu št. 3117/12118, objavljena v uradnem listu *L'Osservatore Triestino* dne 28. 9. 1921.

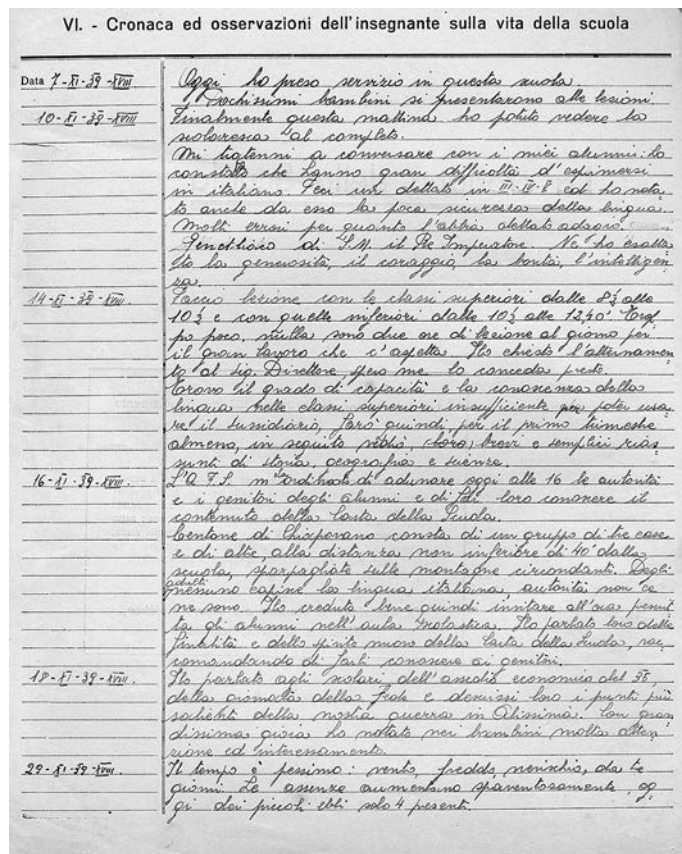
⁷³ SI_PANG/0004, t. e. 27, p. e. 9, Korespondenca šolskega urada pri Civilnem komisariatu v Tolminu iz leta 1920 glede učnih načrtov.

⁷⁴ SI_PANG/0004, t. e. 41, p. e. 1, Okrožnica Generalnega civilnega komisariata v Trstu št. 3117/12118, objavljena v uradnem listu *L'Osservatore Triestino* dne 28. 9. 1921 in dopis civilnega komisarja v Tolminu Generalnemu civilnemu komisariatu v Trstu z dne 12. 10. 1922.

uradom v odobritev, kar je postalo stalna praksa, le da so jih v naslednjih letih morali pošiljati mesečno oziroma vsaka dva meseca. V Pokrajinskem arhivu v Novi Gorici so se ohranili podrobni učni načrti za tolminski okraj od leta 1920 naprej v fondu Šolskega nadzorništva Tolmin. Mesečna učna snov teh načrtov je ponekod razporejena po tednih ali celo dnevih, tako da lahko govorimo o tednikih oziroma dnevnikih. Predpisanega obrazca ni bilo, vsak učitelj jih je oblikoval po svoje, pri čemer so nekateri uporabili kar obrazce dnevnika. Za slovenske ljudske šole so pisani v slovenskem in za italijanske v italijanskem jeziku.⁷⁵ V šolskem letu 1923/24 so bili podrobni učni načrti napisani v italijanščini za vse oddelke z italijanskim učnim jezikom.

Dnevnik (it. diario)

V dnevnik je moral učitelj še pred poukom vsakodnevno beležiti vsebino posamezne učne ure. Hraniti ga je moral v razredu in ga je bil dolžan dati na vpogled tako šolskemu voditelju kot tudi šolskemu nadzorniku ob njegovem obisku, po koncu šolskega leta ga je lahko obdržal zase.⁷⁶ Ker se ni hranil v šolskem arhivu, se je ohranilo le nekaj primerov šolskih dnevnikov na dvojezičnih obrazcih, ki so jih učitelji poslali šolskemu uradu v Tolmin kot podrobne učne načrte. Na istih obrazcih sta bila med gradivom Šolskega nadzorništva Tolmin najdena tudi osnutek in kopija dnevnika za leto 1923/24 za šoli Reka in Straža učitelja Bogumila Bratine s podrobnejšimi opisi učnih ur v slovenščini.⁷⁷

Stran iz dnevnika šole v Lojah z zapisi šolske kronike za šolsko leto 1923/40

(Vir: SI_PANG/0667, Osnovna šola Most na Soči, t. e. 2)

⁷⁵ Italijanske oblasti so poudarjale dolžnost ustanavljati italijanske šole na »jezikovno mešanih področjih« tudi za številčno najskromnejše italijanske manjšine, »da bi se lahko italijanski otroci, ki so bili doslej prisiljeni obiskovati pouk v slovanskem ali nemškem jeziku, šolali v materinščini« (SI_PANG/0004, t. e. 27, p. e. 9, Okrožnica Generalnega civilnega komisariata iz novembra 1919). Kot jezikovno mešano področje so bili mišljeni tudi čisto slovenski kraji, kamor se je naselilo nekaj italijanskih družin. Tako je na začetku šolskega leta 1922/23 na Goriškem in Tolminskem delovalo pet italijanskih ljudskih šol: v Ločniku, Podgori, Anhovem, Tolminu in Kobaridu, med šolskim letom pa sta bili odprti še šoli pri Sv. Luciji (danes Mostu na Soči) in v Ajdovščini (Sedmak: *Goriška med vojnama*, str. 152; SI_PANG/0004, t. e. 37, p. e. 3, poročilo o stanju šol v tolminskem okraju septembra 1922).

⁷⁶ SI_PANG/0004, t. e. 41, p. e. 1, Okrožnica Generalnega civilnega komisariata v Trstu št. 3117/8797 z dne 31. 8. 1922; SI_PANG/0004, t. e. 35, p. e. 2, Okrožnica civilnega komisarja v Tolminu z dne 20. 10. 1922.

⁷⁷ SI_PANG/0004, t. e. 42.

Šolsko naznanilo (*it. pagella*)

Ohranilo se je nekaj šolskih naznanil vse od vojaške uprave naprej, in sicer zlasti v fondih Šolsko nadzorništvo Tolmin, Šolstvo varia in pri nekaterih fondih šol ter v osebnih in rodbinskih fondih. Gre za izkaz učnega uspeha, vedenja, marljivosti in zunanje oblike pisnih izdelkov, ki so ga učenci nekajkrat letno morali predložiti v podpis staršem oziroma skrbnikom, medtem ko je bila na koncu šolskega leta pripisana izjava, da je učenec sposoben za prestop v višji razred ali oddelek. Kot je razvidno iz ohranjenih primerkov, so jih za časa vojaške uprave izdajali štirikrat na leto,⁷⁸ zatem petkrat oziroma vsako dvomesečje, pri tem so uporabljali lestvico ocen od 0 do 10. Učni uspeh je bil ocenjen z ocenami: 0–5 nezadosten, 6 komaj zadosten, 7 zadosten, 8 dober, 9–10 prav dober. Obrazci so se nekajkrat spremenili, tudi zaradi zapletov glede verouka, ki je pod novo oblastjo postal neobvezen, medtem ko so po protestih katehetov in staršev ter posredovanju goriškega nadškofa Frančiška Borgie Sedeja morali ta ukrep preklicati.⁷⁹

Odhodnica (*it. attestato di proscioglimento*) **in odpustnica** (*it. attestato di licenza*)

Odhodnica (zaključno spričevalo o uspehu učenca, ki ni izpolnil učnih obveznosti) in odpustnica (zaključno spričevalo o uspehu učenca, ki je izpolnil zakonsko obveznost obiskovanja šole) sta v novogoriškem arhivu ohranjeni le kot neizpolnjeni obrazci.

Glavni zapisnik, glavni katalog (*it. registro generale*)

Ta dokument je evidenca o ocenah in odsotnosti, ki jo je vodil učitelj za vsakega učenca znotraj razreda in po letih šolanja za vsako šolsko leto posebej. Tudi obrazci glavnega zapisnika so se spreminjali in ne zajemajo vedno popolnoma istih podatkov. Na prvi strani ovoja registra so podatki o šoli in razredu ter statistična razpredelnica o učencih in uspehu, a tudi podatki o poteku pouka in o učencih, ki so prejeli podporo. Na zadnji strani so statistični podatki o odsotnostih, izraženi številčno in v odstotkih, ter prostor za opombe učitelja, ravnatelja in nadzornika. Na notranjih straneh oziroma vložnih listih so za vsakega učenca navedeni njegovi splošni podatki, vključno s podatki o starših oziroma skrbniku (ponekod sta navedeni tudi narodnost in veroizpoved), datum všolanja, ocene po predmetih in mesecih oziroma dvomesečjih, ocene vedenja, marljivosti in zunanje oblike izdelkov, podatki o napredovanju v višji razred, podatki o odsotnosti in opombe. Obrazci so dvojezični in vpisi skoraj v celoti slovenski, le za šolsko leto 1923/24 je ohranjen italijanski obrazec z italijanskimi vnosi.

Glavni zapisniki so se ohranili v nekaterih fondih osnovnih šol in pri meščanski šoli Tolmin. V fondu slednje so od šolskega leta 1923/24 glavne zapisnike nadomestili glavni katalogi. Obrazci so bili dvojezični, medtem ko so bili vpisi italijanski. Zadnji glavni katalog je nastal v šolskem letu 1925/26, saj je meščanske šole ukinila Gentilejeva reforma.⁸⁰

Tednik

V tedniku je zabeležena obravnavana učna snov v razredu po tednih. Ohranjen je le en primerek tednika v fondu Osnovne šole Podbela,⁸¹ za šolsko leto 1918/19. Uporabljen je kar slovenski obrazec iz časa Avstro-Ogrske. S šolskim letom 1922/23 je bil tednik ukinjen, nadomestil ga je dnevnik.

⁷⁸ Tako je bilo to določeno z 89. členom Šolskega in učnega reda za obče ljudske šole in za meščanske šole.

⁷⁹ Klinec: *Primorska duhovščina pod fašizmom*, str. 37; SI_PANG/0004, t. e. 31, p. e. 17, protest dekanijskega urada v Tolminu z dne 30. 9. 1920.

⁸⁰ Prim. 22. člen Uredbe šolskih stopenj in učnih programov ljudskošolskega pouka.

⁸¹ SI_PANG/0392, t. e. 1.

Izkaz neopravičenih zamud

Gre za poimenski seznam otrok, ki so neopravičeno izostajali od pouka. Šolski voditelj jih je moral periodično pošiljati šolskemu nadzorniku pri civilnem komisariatu. Poleg števila neopravičenih poldnevni odsotnosti je moral podati tudi pojasnila glede izostajanja in predlagati ukrepe. Na obrazcu je bilo tudi polje za opazke župana in sklep višje oblasti o ukrepih. Izkazi neopravičenih zamud so ohranjeni v fondu Šolsko nadzorništvo Tolmin.

3. Čas od uvedbe Gentilejeve reforme do kapitulacije Italije 1923–1943

Reforma šolskega sistema je s sabo prinesla spremembe dokumentacije. Uredbi šolskih stopenj in učnih programov ljudskošolskega pouka so januarja 1924 sledili odlok ministra Gentileja in njegova pojasnila k odloku,⁸² s katerim je nekatera določila uredbe natančneje opredelil. Ministrski odlok je od učiteljev zahteval naslednjo dokumentacijo:

- ⑥ Razredni dnevnik (*it. diario della classe*), ki je nadomestil dosedanje glavne zapisnike. Vsebovati je moral splošne podatke o učencih, mesečne ocene po predmetih in druge podatke, ki so bili predvideni v zaključnih spričevalih. S tem je bil odpravljen dotedanji dnevnik, kamor je učitelj dnevno zapisoval učno snov.
- ⑥ Razpored učencev po učnih skupinah glede na dosežen uspeh pri periodičnih preverjanjih znanja (*it. prospetto degli alunni classificati in gruppi secondo la capacità rilevata negli accertamenti periodici*). Namen preglednice je bil boljši pregled učitelja nad učnimi sposobnostmi učencev, da bi lahko prilagodil pouk tako tistim, ki potrebujejo več usmerjanja in pozornosti, kot uspešnejšim, da bi ob učiteljevi pomoči razvili svoje posebne sposobnosti. Preglednico je moral učitelj izdelati vsak mesec v prvih štirih mesecih pouka in na začetku zadnjega meseca. Zanj ni bil predpisan poseben obrazec.
- ⑥ Podrobni učni načrt (*it. programma didattico*) po učnih sklopih. Učna snov se ni več razčlenjevala po mesecih ali dvomesečjih, temveč po sklopih, ki so zajemala več učnih ur. Učitelj ga je moral pripraviti ob začetku šolskega leta, pri čemer je moral ob strani pustiti prostor za popravke. Ob obisku predstojnikov ga je moral predložiti v podpis.
- ⑥ Končno poročilo (*it. relazione finale*) glede na vsakoletna navodila šolskega skrbnika.
- ⑥ Šolsko kroniko (*it. cronaca della scuola*), ki naj bi jo pisal vsak učitelj za svoj razred v posameznem šolskem letu. Ob koncu šolskega leta naj bi bile kronike vseh razredov vezane v letnik in bi se hranile v šolski knjižnici.

Ker so bile te določbe in pojasnila objavljeni tako pozno, so v šolskem letu 1923/24 uporabljali še stare glavne zapisnike; nove dnevniške so uvedli naslednje leto. Prav tako v letu reforme za učitelje ni bilo obvezno pripraviti podrobnega učnega načrta po novih navodilih.

Leta 1927 je šolski minister Fedele objavil nov obrazec dnevnika (*it. giornale della classe*), obvezen za vse šole,⁸³ ki je z manjšimi popravki ostal v uporabi vse do kapitulacije Italije in odhoda italijanskih učiteljev jeseni 1943. Leta 1928 je bila sprejeta Splošna uredba o osnovnošolskem izobraževanju, ki je v 357. členu določala, da mora učitelj skrbeti za naslednjo dokumentacijo:

- ⑥ dnevnik, ki vsebuje vse splošne podatke o učencih, podatke o uspehu po predmetih in druge podatke, ki so predvideni v zaključnih spričevalih;

⁸² Ministrski odlok z dne 10. 1. 1924, objavljen v: Scuola al confine 1–2, 1924, str. 2–9; SL_PANG/0004, t. e. 75.

⁸³ I documenti: <https://www.storiadellascuolaitaliana.it/registri.php?menu=documenti&tipo=registri&start=1922&end=1944> (dostop: 6. 9. 2023).

- podroben učni načrt po učnih skopih;
- šolsko kroniko z zabeležkami o šolskem obisku, izrednih razlogih za številčnejše odsotnosti, učiteljevih odsotnostih in morebitnih navodilih suplentu, dopolnilnih dejavnostih, učnih podporah, obiskih, izletih, prireditvah na šoli, obiskih nadrejenih in pomembnejših krajevnih dogodkih, povezanih s šolo.

Ob koncu šolskega leta je poslal učitelj didaktičnemu ravnatelju statistično preglednico na predpisanem obrazcu. Vsa dokumentacija se je mora hraniti na šoli vsaj dve leti in biti v tem času dostopna šolskim oblastem ob morebitnem nadzorovanju.⁸⁴

Iz tega obdobja je dokumentacija v Pokrajinskem arhivu v Novi Gorici ohranjena zlasti v fondih nekaterih osnovnih šol, v fondu Šolsko nadzorništvo Tolmin ter v osebnih in rodbinskih fondih. Ker je večji del gradiva šolskega nadzorništva Tolmin za enkrat popisane le v grobem, nekaterih vrst dokumentacije ni mogoče vedno zaznati, (npr. spričeval in potrdil o šolanju).

Dnevnik (*it. diario della classe*); **register vpisa, obiska in ocen** (*it. registro d'iscrizione, di frequenza e delle classificazioni mensili*)

Kljub različnim poimenovanjem gre za isto vrsto dokumentacije: razredni dnevnik, ki je nadomestil glavni zapisnik. Obe različici sta bili v uporabi do šolskega leta 1927/28. Format dnevnika so se nekoliko spreminjali, vendar je vsebina ostajala ista, pri čemer so dnevniki zajeli več podatkov kot registri. Na prvi strani oziroma naslovnici najdemo podatke o šoli, razredu, šolskem letu in učiteljih. Sledi evidenca ocen (redovalnica), kjer so pri vsakem učencu zajeti njegovi splošni podatki, vključno s podatki o starših oziroma skrbniku, datumu všolanja in cepljenja ter podatki o veroizpovedi in narodnosti; sledijo učenčeve mesečne ocene po predmetih, ocene vedenja, odnosa do športa in igre ter osebne higiene in urejenosti, zaključne ocene in ocene izpita⁸⁵ ter končni izid o napredovanju. Ocene so podane številčno, le ponekod so končne ocene opisne, in sicer: 1 (*it. lodevole* – pohvalno), 2 (*it. buono* – dobro), 3 (*it. sufficiente* – zadostno), 4 (*it. mediocre* – slabo) in 5 (*it. insufficiente* – nezadostno). Pri posameznem učencu so zajeti tudi podatki o (ne)opravičenih odsotnostih, ponekod tudi opombe o učencu in njegovi družini. Dnevniki vsebujejo tudi statistične podatke o učencih, predvidenih in realiziranih dneh pouka ter odsotnostih učencev, nekateri tudi zapisnike o napredovanju učencev v višji razred ter zapisnik o izpitih, urnik in naslove učbenikov. Prav tako najdemo statistične podatke o odsotnosti učencev v registrih, kjer so podane tudi učiteljeve odsotnosti.

Dnevnik (*it. giornale della classe*)

Novi, obsežnejši obrazec je večina šol začela uporabljati s šolskim letom 1927/28. Format, razdelki in njihova razporeditev ter nekateri zajeti podatki so se spreminjali glede na leto in tiskarno. Na naslovnici so zapisani podatki o šoli, razred in šolsko leto. Glede na ohranjeno gradivo lahko rečemo, da so bile v dnevnike praviloma vključeni naslednji razdelki oziroma vsebine:

- **Statistični podatki o učencih**, običajno na prvi strani dnevnika oziroma na prvi strani redovalnice. Od šolskega leta 1928/29 se začne beležiti tudi statistika o pripadnosti mladinskim fašističnim organizacijam.
- **Podatki o poteku pouka** so prikazani na prvi strani dnevnika: datum

⁸⁴ Kraljevi ukaz z dne 26. 4. 1928, št. 1297. V: *Raccolta ufficiale delle leggi e dei decreti del Regno d'Italia*, leto 1928, str. 4875–5053.

⁸⁵ Za prehod v četrti in šesti razred so morali otroci ob koncu leta opravljati izpite ob prisotnosti svojega učitelja, ravnatelja in didaktičnega ravnatelja ali drugega učitelja iz višjih razredov.

vpisa, prvega in zadnjega dne pouka, predvideni in realizirani dnevi pouka in prosti dnevi, izredne prekinitve pouka z razlogi.

- ⑥ **Podrobni učni načrt po predmetih, razdeljen v učne sklope.** Poleg tistih v dnevnikih se je pri šolskem nadzorništvu Tolmin ohranilo nekaj letnih učnih načrtov tudi posamično, ročno napisanih, in sicer za šolska leta 1930/31 in 1932/33.
- ⑥ **Predelana učna snov po mesecih.**
- ⑥ **Register ocen oziroma redovalnica** (*it. registro delle qualifiche*), kjer so, podobno kot pri prejšnjem obrazcu redovalnice, podani učenčevi splošni podatki. V 30. letih se podatek o narodnosti in veroizpovedi ni več zajemal, a se je namesto tega vpisalo članstvo v mladinskih fašističnih organizacijah. Pri vsakem učencu je bila vodena evidenca dnevnih odsotnosti po trimesečjih in podano skupno število odsotnosti. Sledila je razpredelnica z ocenami. Učenci so bili po novem ocenjevani vsako trimesečje. Poleg posameznih predmetov so učitelji še vedno ocenjevali vedenje, odnos do športa in igre ter osebno higieno in urejenost. Nespremenjeno je ostalo tudi zaključno ocenjevanje (zaključne ocene učitelja oziroma ocene opravljenih izpitov). Ocene so bile običajno vpisane opisno, ne številčno. Pri vsakem učencu je bilo tudi zabeleženo, ali napreduje, ne napreduje oziroma mu je dana možnost opravljanja izpita v drugem roku.
- ⑥ **Register zaključnih ocen ali izpitov** (*it. registro degli scrutini finali o degli esami*; včasih tudi *elenco nominativo degli alunni con annessi i registri degli scrutini e degli esami*) prinaša statistične podatke o zaključnem ocenjevanju oziroma izpitu za prvi in drugi izpitni rok ter podatke po posameznih učencih: splošne podatke, podatke o (ne)opravičenih odsotnostih, zaključne ocene, podatek glede napredovanja, opombe. Sledi še zapisnik o poteku zaključnega izpita. Za šole, ki jih je vodila ONAIR, je kot samostojna dokumentacija ohranjenih tudi nekaj zapisnikov o zaključnem ocenjevanju in izpitih (*it. processo verbale degli scrutini e degli esami*), v katere je zajeta tudi evidenca ocen. Te zapisnike najdemo v fondih Šolsko nadzorništvo Tolmin (za leto 1940) in Osnovna šola Tolmin (za leto 1942).

Vsebine, ki niso bile vedno del dnevnika:

- ⑥ **Šolska kronika** (*it. cronaca della scuola*) je del večine dnevnikov. Tam, kjer je ni, je morda nastajala ločeno, vendar se takšne samostojne kronike niso ohranile. Izjema je šolska kronika šole Sela pri Volčah, ki jo je po objavi ministrskega odloka januarja 1924 začel pisati tamkajšnji italijanski učitelj. Zapisi segajo od 1. marca do 8. julija 1924.⁸⁶
- ⑥ **Končno poročilo učitelja** (*it. relazione finale*) prav tako ni vedno zajeto v dnevnik. Ponekod je bil predviden prost zapis učitelja, drugje je bilo treba izpolniti obrazec, ki je zajemal podatke o: lokaciji šole, značilnostih učilnice, učnih pripomočkah, knjižnici, poteku pouka, šolskem obisku, realizaciji učne snovi, šolskem uspehu in disciplini, uporabljenih učbenikih, podpornih ustanovah (šolskem patronatu) in pošolski dejavnosti, mladinskih fašističnih organizacijah, šolski vzajemnosti, prispevku za Rdeči križ, šolski in učiteljski knjižnici, šolskem življenju, praznovanju dneva dreves, dobrodelnih prireditvah, statistiki učencev, učiteljevi dejavnosti za GIL in na področju športne vzgoje. Učitelj naj bi podal tudi podatke o

⁸⁶ Ko so se po drugi svetovni vojni ponovno začele pisati kronike slovenskih šol, so zapisovalci skušali zbrati in zapisati čim več podatkov o preteklosti šole, vse od njene ustanovitve naprej. S pomočjo ustnih pričevanj so sestavili rekonstrukcije šolskih kronik tudi za italijansko obdobje. Nekaj kratkih rekonstrukcij šolskih kronik je nastalo tudi pod Zavezniško vojaško upravo. Prim. Tul: Šolske kronike, priložnostna razstava, str. 7–8.

sebi, med drugim, kaj je med letom prebral za izboljšanje svoje kulture, v tridesetih letih tudi o službovanju, opravljeni vojaški službi, stanu in številu otrok, vpisu v fašistično stranko.

V šolskem letu 1924/25 najdemo končna poročila učiteljev tudi kot samostojno dokumentacijo. Obrazec na štirih straneh prinaša podatke o šoli, učnih pripomočkih in šolski opremi, učitelju, poteku pouka, statistiki učencev, učbenikih, knjižnici in šolskem muzeju. Prostor je bil tudi za dodatna pojasnila o delu šole in za poročilo o predelani učni snovi, na koncu je učitelj zabeležil tudi, komu je izročil šolsko dokumentacijo, in svoj naslov za čas počitnic.

Nekateri dnevnikarji so ponujali še dodatne obrazce, kot so urnik, razdelek za razredno knjižnico (seznam knjig in beleženje izposoje), razdelek za beleženje zbranega denarja za članske izkaznice fašističnih organizacij, za spričevanja, Rdeči križ ipd. Zanimivost predstavljajo dnevnikarji organizacije ONAIR iz let 1938/39–1942/43, ki so ohranjeni v fondu Osnovna šola Bavšica. Zajemajo bolj ali manj iste podatke kot ostali dnevnikarji, vendar imajo tudi nekaj posebnosti. Vodili so posebne sezname učenek in učencev, vpisanih v fašistično organizacijo GIL. Otroci ONAIR šol so bili ocenjeni z ocenami od 1 do 4, in sicer samo pri posameznih predmetih, medtem ko vedenja, odnosa do športa in iger ter higiene niso ocenjevali.

Izvelek iz evidence zaključnih ocen ali izpitov (*it. estratto degli scrutini o degli esami*)

Tovrstni obrazci se v šolskih fondih pojavljajo od šolskega leta 1936/37 naprej kot samostojna dokumentacija. Zajemajo iste podatke kot evidence zaključnih ocen ali izpitov.

Register vpisanih otrok (*it. registro delle iscrizioni/iscrizioni*)

Gre za obrazce z abecednim seznamom otrok vseh razredov, ki so bili v tekočem šolskem letu vpisani v dotično šolo, z njihovimi splošnimi podatki, podatki o napredovanju, ponavljanju razreda in predčasnem zaključku osnovne šole. Na prvi strani je preglednica s statističnimi podatki. Ohranjeni so posamezni primerki te dokumentacije, in sicer v fondu Šolsko nadzorništvo Tolmin za šole tolminskega didaktičnega okrožja za leto 1925,⁸⁷ za osnovno šolo Volarje za isto leto⁸⁸ in pri osnovni šoli Podbela za leti 1931 in 1932.⁸⁹ V fondu Osnovna šola Podbrdo je ohranjena ročno napisana evidenca za šolsko leto 1939/40.⁹⁰

Glavna matica

Poleg zgoraj omenjene glavne matice osnovne šole Tolmin, ki je bila nastavljena v letu 1919 in vsebuje vnose do leta 1927,⁹¹ sta iz časa po uvedbi reforme ohranjeni še matica šole Kal nad Kanalom (1924–1929)⁹² in fragment matice šole Smast (1924–1929).⁹³

Razpored učencev po učnih (nivojskih) skupinah

Zaznanih je bilo le nekaj primerkov, ročno napisanih na pole papirja, ki so večinoma priloženi drugi dokumentaciji (dnevnikom). Gre za poimenski seznam učencev z mesečnim izpisom ocen. Vsaka ocena predstavlja nivojsko skupino.

⁸⁷ SI_PANG/0004, t. e. 60.

⁸⁸ SI_PANG/0274, t. e. 70, p. e. 262.

⁸⁹ SI_PANG/0392, t. e. 1.

⁹⁰ SI_PANG/0666, t. e. 3.

⁹¹ SI_PANG/0274, t. e. 75.

⁹² SI_PANG/0382, t. e. 1.

⁹³ SI_PANG/0397, t. e. 1.

Delovodnik

Ohranjeni so delovodniki v fondih osnovnih šol Smast (1926–1930),⁹⁴ Podbela (1923–1934)⁹⁵ in Kobarid (1936–1940).⁹⁶

Izkaz neopravičenih zamud

Poimenske sezname otrok, ki so neopravičeno izostajali od pouka, je šolski voditelj po novem pošiljal svojemu didaktičnemu ravnatelju. Še vedno je podajal pojasnila glede izostajanja in predlagal ukrepe, vendar je dokončno o tem odločal didaktični ravnatelj. Na prvi strani obrazca je tudi statistična preglednica. Izkazi neopravičenih zamud so ohranjeni v fondu Šolsko nadzorništvo Tolmin, zaznani so bili za leta 1924, 1926 in 1935.

Zapisniki učiteljskih konferenc

Od šolskega leta 1924/25 so se učiteljske konference sklicevale na celotno didaktično okrožje. Zapisniki teh konferenc so ohranjeni pri Šolskem nadzorništvu Tolmin do šolskega leta 1930/31.

Spričevala

Šolska reforma je spremenila način ocenjevanja: ponovno je bil uveden sistem ocen od 1 do 5, ki so ga poznali pred vojno. Minister Gentile je z odlokom januarja 1924 predpisal obrazec potrdila o šolanju oziroma zaključnega spričevala (*it. certificato scolastico*), medtem ko je bila didaktičnim ravnateljem dana možnost, da za svoje okrožje sami oblikujejo preprost obrazec spričevala (*it. pagella*). Dve leti zatem je tudi spričevalo dobilo svojo uradno obliko, ki jo je določalo glavno šolsko skrbništvo v Rimu. Nekaj časa je opravljalo dvojno funkcijo: bilo uradni šolski dokument, v katerem sta bila zabeležena šolski obisk in uspeh, a obenem tudi potrdilo o plačilu šolske takse petih lir. Vsak učenec je moral na začetku šolskega leta kupiti novo spričevalo in ga oddati tajništvu na šoli.⁹⁷ Leta 1929 je bila šolska taksa ukinjena.⁹⁸ Spričevala so sledila zapisom v redovalnicah; do šolskega leta 1926/27 so bile ocene podane številčno po dveh mesecih, zatem po trimesecjih in z besedo. Zanimiva je tudi njihova zunanja oblika, saj so se konec 20. let na njihovi hrbtni strani pojavili motivi fašistične ideologije, ki je širila svoj ideal telesno izurjene in ideološko oblikovane mladine. V (pred)vojnem vzdušju so postali tudi sredstvo vojne propagande.

Šolska spričevala in potrdila o šolanju najdemo zlasti v fondih nekaterih osnovnih šol, v osebnih in rodbinskih fondih ter v fondu Šolsko nadzorništvo Tolmin.

Zaključek

Z zasedbo in s priključitvijo Primorske Italiji po prvi svetovni vojni so novi oblastniki v urade in šole vpeljali tudi svoj jezik. V prvih povojnih letih je v osnovnih šolah povečini še nastajala dokumentacija, ki so jo učitelji poznali iz avstro-ogrskih časov, čeprav so se začele uvajati že nekatere spremembe. Učitelji so pedagoško dokumentacijo, kot so področni učni načrti, zapisniki konferenc in končna poročila, še vedno pisali v slovenščini, medtem ko so tiskani obrazci bili dvojezični z večinoma slovenskimi vnosi. To se je spremenilo s šol-

⁹⁴ Prav tam.

⁹⁵ SI_PANG/0392, t. e. 5.

⁹⁶ SI_PANG/0389, t. e. 1.

⁹⁷ Kraljevi odlok z dne 20. 8. 1926, št. 1615. V: *Raccolta ufficiale delle leggi e dei decreti del Regno d'Italia*, leto 1926, str. 6799.

⁹⁸ Kraljevi odlok z dne 28. 7. 1929, št. 1363. V: *Raccolta ufficiale delle leggi e dei decreti del Regno d'Italia*, leto 1929, str. 5486.

sko reformo leta 1923. Slovenščina je iz šolske dokumentacije izginila, spremenili so se tudi predpisani obrazci, odslej tiskani zgolj v italijanščini. Od vseh vrst dokumentov, ki so nastajali v poitalijančeni osnovni šoli, je v Pokrajinskem arhivu v Novi Gorici ohranjenih največ razrednih dnevnikov. Ti so od šolskega leta 1927/28 zajemali skorajda vse vsebine, povezane s šolskim delom in so zato, skupaj z vso preostalo dokumentacijo, dragocen vir podatkov za raziskovalce. Čeprav bi si želeli, da bi bilo iz obdobja med vojnima ohranjenega še več gradiva, nudijo ohranjeni dokumenti številne možnosti za raziskave, zato so velikega pomena za proučevanje zgodovine šolstva in drugih področij.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

PANG – Pokrajinski arhiv v Novi Gorici

- SI_PANG/0002, Civilni komisariat za politični okraj Tolmin.
- SI_PANG/0004, Šolsko nadzorništvo Tolmin (fond je v urejanju, zato se bodo lahko številke tehničnih enot 1–22 in od 40 naprej spremenile).
- SI_PANG/0264, Osnovna šola Dobravlje.
- SI_PANG/0268, Osnovna šola Podkraj.
- SI_PANG/0385, Osnovna šola Vipava.
- SI_PANG/0274, Osnovna šola Tolmin.
- SI_PANG/0382, Osnovna šola Kanal, šola Kal nad Kanalom.
- SI_PANG/0385, Osnovna šola Vipava.
- SI_PANG/0389, Osnovna šola Kobarid.
- SI_PANG/0392, Osnovna šola Podbela.
- SI_PANG/0397, Osnovna šola Smast.
- SI_PANG/0665, Osnovna šola Most na Soči.
- SI_PANG/0666, Osnovna šola Podbrdo.
- SI_PANG/0764, Anton Rutar.
- SI_PANG/1133, Engelbert Besednjak.

ČASOPISNI VIRI

Edinost: glasilo slovenskega političnega društva tržaške okolice, 1923.
Goriška straža, 1923.

LITERATURA

Andri, Adriano, Mellinato, Giulio: *Scuola e confine: le istituzioni educative della Venezia Giulia 1915-1945*. Trieste: Istituto regionale per la storia del movimento di liberazione nel Friuli-Venezia Giulia, 1994.

Andri, Adriano: La scuola e il regime fascista. V: *Friuli e Venezia Giulia: storia del '900*. Gorizia: Udine: LEG - Libreria editrice goriziana, 1997, str. 325–343.

Andri, Adriano: La scuola giuliana e friulana tra Austria ed Italia. V: *Friuli e Venezia Giulia: storia del '900*. Gorizia: Udine: LEG - Libreria editrice goriziana, 1997, str. 205–217.

Andri, Adriano: Politica scolastica e prassi didattica nell'ex litorale austriaco del Governatorato Militare alla Riforma Gentile. V: *Quaderni giuliani di storia* (2018), št. 2, str. 283–295.

Čermelj, Lavo: *Slovenci in Hrvatje pod Italijo med obema vojnima*. Ljubljana: Slovenska matica, 1965.

Guida dei servizi scolastici nelle provincie di Trieste, Fiume, Gorizia, Pola, Zara. Trieste: Stabilimento tipografico nazionale, 1934.

Kacin-Wohinz, Milica, Verginella, Marta: *Primorski upor fašizmu: 1920–1941.* Ljubljana: Društvo Slovenska matica, 2008.

Kacin-Wohinz, Milica: *Narodnoobrambno gibanje primorskih Slovencev: 1921–1928.* Koper: Lipa; Trst: Založništvo tržaškega tiska, 1977.

Klinec, Rudolf: *Primorska duhovščina pod fašizmom.* Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 1979.

Lavrenčič Pahor, Minka: *Primorski učitelji 1914–1941: prispevek k proučevanju zgodovine slovenskega šolstva na Primorskem.* Trst: Narodna in študijska knjižnica, Odsek za zgodovino, 1994.

Močnik, Hubert: *Spomini in izkustva.* Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 1971.

Pahor, Drago: Pregled razvoja osnovnega šolstva na zahodnem robu slovenskega ozemlja. V: *Osnovna šola na Slovenskem 1869–1969* (ur. Vlado Schmidt, Vasilij Melik, France Ostanek idr.). Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 1970, str. 235–337.

Pavlič, Slavica: *Predšolske ustanove na Slovenskem 1834–1945.* Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport, 1971.

Pelikan, Egon: *Tajno delovanje primorske duhovščine pod fašizmom: primorski krščanski socialci med Vatikanom, fašistično Italijo in slovensko katoliško desnico – zgodovinsko ozadje romana Kaplan Martin Čedermac.* Ljubljana: Nova revija, 2002.

Pelikan, Egon: *Engelbert Besednjak v parlamentu = Discorsi parlamentari dell'on. Engelbert Besednjak.* Trst: Krožek za družbena vprašanja Virgil Šček, 1996.

Sedmak, Drago: *Goriška med vojnama: Slovenci in fašizem na Goriškem 1920–1926: (slovenska vladna /fašistična/ stranka).* Gorica: Društvo RAT-SLOGA PromoSKulture, 2009.

Svoljšak, Petra: *Soča, sveta reka: italijanska zasedba slovenskega ozemlja (1915–1917).* Ljubljana: Nova revija, 2003.

Troha, Nevenka: Uprava v Slovenskem primorju 1918–1954 (Pregled). V: *Arhivi* 20 (1997), št. 1–2, str. 88–102.

Tul, Vlasta: Šola Bukovica: o šoli v Bukovici od začetkov do šolskega leta 2000/2001. V: *Iztrgano iz spomina: zbornik prispevkov o Bukovici in Volčji Dragi*, (ur. Katjuša Batič, Vanda Ožbot, Jože Repoša, Dragan Zorn). Bukovica: Krajevna skupnost Bukovica - Volčja Draga, 2017, str. 240–291.

Tul, Vlasta: Šole, vrtci – brezupna bojišča italijanskih oblasti na slovenski zemlji: prispevek k zgodovini šol in vrtcev na območju nekdanje občine Rihemberk v obdobju italijanske oblasti od 1918–1943. V: *Kronika Rihemberka - Branika II: zbornik strokovnih prispevkov s področja arheologije, zgodovine in umetnostne zgodovine, ki dopolnjujejo Kroniko Rihemberka - Branika iz leta 1994 ter članki domačih avtorjev o sodobnem dogajanju v kraju* (ur. Zalka Jereb, Savin Jogan, Cvetko Vidmar, Polona Abram, Erna Kolenc). Branik: Krajevna skupnost: Kulturno prosvetno društvo Franc Zgonik Branik, 2006, str. 103–152.

Tul, Vlasta: *Šolske kronike, priložnostna razstava.* Nova Gorica: Pokrajinski arhiv v Novi Gorici, 1990.

ZAKONODAJA

Kraljevi odlok z dne 1. 10. 1923, št. 2185 – Uredba šolskih stopenj in učnih programov ljudskošolskega pouka (Ordinamento dei gradi scolastici e dei programmi didattici dell'istruzione elementare). V: *Raccolta ufficiale delle leggi e dei decreti del Regno d'Italia*, leto 1923, str. 6301–6309.

Kraljevi odlok z dne 20. 8. 1926, št. 1615. V: *Raccolta ufficiale delle leggi e dei decreti del Regno d'Italia*, leto 1926, str. 6799.

Kraljevi odlok z dne 22. 11. 1925, št. 2191 – Disposizioni riguardanti la lingua d'insegnamento nelle scuole elementari. V: *Raccolta ufficiale delle leggi e dei decreti del Regno d'Italia*, leto 1925, str. 9690–9691.

Kraljevi odlok z dne 24. 12. 1925, št. 2300 – Dispensa dal servizio dei funzionari dello Stato. V: *Raccolta ufficiale delle leggi e dei decreti del Regno d'Italia*, leto 1926, str. 6–7.

Kraljevi odlok z dne 26. 4. 1928, št. 1297. V: *Raccolta ufficiale delle leggi e dei decreti del Regno d'Italia*, leto 1928, str. 4875–5053.

Kraljevi odlok z dne 28. 7. 1929, št. 1363. V: *Raccolta ufficiale delle leggi e dei decreti del Regno d'Italia*, leto 1929, str. 5486.

Ministrski odlok z dne 10. 1. 1924. V: *Scuola al confine* 1–2, 1924, str. 2–9 (SI_PANG/0004, t. e. 75).

Šolski in učni red za obče ljudske šole in za meščanske šole. V: *Državni zakonik za kraljevine in dežele, zastopane v državnem zboru*, leto 1905, str. 401–433.

INTERNETNI VIRI

I documenti: <https://www.storiadellascuolaitaliana.it/registri.php?menu=documenti&tipo=registri&start=1922&end=1944> (dostop: 6. 9. 2023).

Provveditorato agli studi, notizie storiche na: <http://www.guidageneralearchivistato.beniculturali.it/> (dostop: 4. 9. 2023).

Reina Giuseppe: <http://www.atlantegrandeguerra.it/portfolio/giuseppe-reina/> (dostop: 18. 4. 2023).

SUMMARY

PRIMARY SCHOOL IN NORTHERN PRIMORSKA AND PRIMARY SCHOOL RECORDS UNDER ITALY BETWEEN THE YEARS 1918 AND 1943

The goal of the new Italian authorities' educational interventions has been to expedite the integration of the Slovenian populace ever since the occupation of Primorska at the end of World War I. The Littoral Slovenes stayed in Italy without any guarantees of minority rights after the Treaty of Rapallo in 1920 established the border between the Kingdom of Italy and the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes. With the rise of fascism to power in the autumn of 1922, changes in the education area were expected. With a school system reform by Mussolini's administration in 1923, the school system in Primorska underwent a comprehensive makeover over the following 20 years. With the school year 1923/24, Italian became the only language of instruction in the first grades of primary schools. Slovenian language was entirely replaced as a school subject and as a language of instruction in the ensuing years. It was only used in religious education up until 1928. A difficult fate befell Slovenian teachers, who were persecuted in various ways by the fascist regime. In addition to severely pressuring teachers to join the fascist teachers' union, it rendered it impossible for teachers' associations to operate. Many Slovenian educators emigrated to Yugoslavia. Slovenian religious education was forced to relocate to rectories and sacristies in the 1928–1929 academic year. Frančišek Borgia Sedej, the Archbishop of Gorica, established the so-called parochial schools, where priests were the only ones, apart from their families, teaching children to read and write in Slovenian. Priests faced persecution as a result of this practice. For almost two decades, the children from Primorska were educated in a foreign language. The teaching content was imbued with fascist ideology. Fascist youth organisations, in their desire for universal control, imposed the stamp of fascism on children's extracurricular life as well. The resistance of the local population to the school and its inability to assimilate was also felt and acknowledged by

the Italian teachers; consequently, they withdrew following Italy's surrender during World War II. The restoration of Slovenian schools has started. Before Gentile's reform, primary school records were still managed in the occupied territory the same way they were managed in the Austro-Hungarian period, but certain adjustments had already started to be implemented. The prescribed forms were bilingual, determined by the school office at the General Civil Commissariat in Trieste. The school reform of 1923 brought with it changes in records. Slovenian or bilingual school records vanished along with the abolished Slovene language of instruction, and its prescribed forms were also altered. Primary school records until September 1943 were prescribed by a ministerial decree from 1924 and a royal decree from 1928, which redefined it. The school certificate form was prescribed by royal decree in 1926.